

ΔΗΜ. ΑΠ. ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ
ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΩΣ ΜΟΝΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΥΠΟΙΣ
Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΡΩΝ 41 - ΑΘΗΝΑΙ
1934

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**Ἀνατύψεις ἐκ τοῦ «Ἀρχείου Φι-
λοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπι-
στημῶν», ἔτος Ε', τεῦχος 2, 1934**

Ε.Υ.Δ τῆς Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΤΟΝ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Α΄

Ο ΨΥΧΙΚΩΣ ΜΟΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝ ΤΟΥ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Α'. 1)

Ο ΨΥΧΙΚΩΣ ΜΟΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝ ΤΟΥ

Ἀγωνίαν ψυχικῆς μονώσεως γεννᾷ καθ' ὄρισμένας περιπτώσεις εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ συναίσθησις, ὅτι μεγάλη ἀπόστασις χωρίζει τοῦτον ἀπὸ ἄλλου τινός. Ἀπόστασις ὅχι μόνον ἐν τῷ χώρῳ. Τὰ εἶδη τῶν ἀποστάσεων, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἀναπτυχθοῦν μεταξὺ δύο ἀνθρώπων, εἶναι πολλά. Σχέσεις τούτων ἀνεξάρτητοι τῆς σωματικῆς των ἐν τῷ χώρῳ ὑποστάσεως — ὡς εἶναι αἱ κοινωνικαὶ καὶ ψυχικαὶ αὐτῶν σχέσεις — παριστῶνται ὅχι μόνον ἐν τῇ ὁρολογίᾳ τῆς ἐπιστή-

1) Ὁλόκληρος ἡ παροῦσα μελέτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς περὶ «κοινωνικοῦ» καὶ «ἀπολύτως ἀτομικοῦ» θεωρίας τοῦ Παναγ. Κ. Κανελλοπούλου, τῆς ὁποίας περίληψιν δίδομεν κατωτέρω (σ. 186 καὶ ἐπ.). Περὶ τῆς θεωρίας ταύτης ἴδε τὰς μελέτας τοῦ Παν. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ Κριτικὴ τῶν Κοινωνιολογικῶν Θεωριῶν, μέρος Α', τεῦχος Α', 1929, σελ. 16 - 19.— Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis ἐν Archiv für angewandte Soziologie, τόμος III (1931), τεῦχος 2, σελ. 79-92.— Ἡ Κοινωνία τῆς Ἐποχῆς μας, 1932, passim, κυρίως σελ. 90 καὶ ἐπ. καὶ σελ. 207.— Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία § 8 - 14, ἐν Ἀρχεῖῳ Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν, ἔτος Γ', τεῦχος 2, σελ. 161 - 170.— Μαθήματα Συστηματικῆς Κοινωνιολογίας (λιθογραφημέναι παραδόσεις), 1931-1932 σ. 14 καὶ ἐπ.— Ἱστορία καὶ Πρόοδος ἐν Ἀρχεῖῳ Φιλοσοφ. καὶ Θεωρ. Ἐπιστ., ἔτος Δ', τεῦχος 2 σελ. 190 καὶ ἐπ.— Τὸ Σύστημα τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Leopold von Wiese ἐν τῷ αὐτῷ Ἀρχεῖῳ, ἔτος Δ', τεῦχος 3, σ. 284 - 285.— Ἡ Κοινωνιολογία καὶ οἱ ἐπὶ τὴν γένεσιν καὶ διαμόρφωσίν της ἐπιδράσαντες πολιτικοὶ παράγοντες ἐν τῷ αὐτῷ Ἀρχεῖῳ, ἔτος Δ', τεύχ. 4, σ. 378 - 379.— Ὁ Ἄνθρωπος καὶ αἱ Κοινωνικαὶ Τάξεις, 1934, σελ. 9 καὶ ἐπ.

μης, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ καθημερινῇ συνομιλίᾳ ὡς ἀποστάσεις. Λέγομεν π. χ., ὅτι «πρέπει νὰ κρατήσωμεν ἀπόστασιν» ἀπὸ προσώπου, ἢ μετὰ τοῦ ὁποίου οἰκειότης δὲν μᾶς εἶναι ἐπιθυμητή — ἢ ὅτι «ἀναγνωρίζομεν τὴν ἀπόστασιν», ἢ ὁποία μᾶς χωρίζει ἀπὸ ἄλλον τινὰ ἀνήκοντα εἰς ἀνώτερον τοῦ ἰδικοῦ μας κοινωνικὸν στρωμα. Εἰς ὠρισμένας στιγμὰς αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας «τόσον πλησίον» (ὄχι βεβαίως ἐν τῷ χώρῳ) ἢ «τόσον μακρὰν» τοῦ ἄλλου. Τὴν ἐπιθυμίαν νὰ «πλησιάσωμεν» τὸν ἄλλον (καὶ πάλιν ὄχι ἐν τῷ χώρῳ) ἢ ν' «ἀπομακρυνθῶμεν» ἀπ' αὐτοῦ ἐδοκιμάσαμεν πάντες. — Ἡ ἐπιστήμη προσέθεσεν εἰς τὰς τοιαύτας προεπιστημονικὰς καὶ εἰς τὴν καθημερινὴν συνομιλίαν ἀπαντώσας ἀντιλήψεις καὶ τὰς προκυνψάσας ἐκ τῆς θεωρητικῆς τῶν πραγμάτων παρατηρήσεως ἐννοίας τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων κρατούσης ἀποστάσεως.¹⁾—Εἰς ἕκαστον εἶδος ἀποστάσεως ἀντιστοιχεῖ καὶ ἴδιον εἶδος μονώσεως. Ἡμεῖς ὅμως ἐνταῦθα δὲν ἐνδιαφερόμεθα εἰμὴ διὰ μίαν ἀπλῶς τῶν μονώσεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι καθιστάμεναι συνειδηταὶ εἰς τὸν ἀπομονωθέντα, δύνανται νὰ προκαλέσουν ἐν αὐτῷ δυσάρεστα συναισθήματα. Διότι ὑπάρχουν καὶ ἀποξενώσεις ἢ καὶ πλήρεις μονώσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ὀδηγοῦν κἂν κατ' ἀρχὴν πρὸς συναισθήματα δυσάρεστα, ἀλλὰι δέ, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν μὲν κατ' ἀρχὴν, ὄχι ὅμως καὶ κατ' ἀνάγκην, ὄχι δηλαδὴ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τὴν γένεσιν τοιούτων συναισθημάτων. Ὁ κατορθώσας π. χ. ν' ἀνέλθῃ βαθμίδα τινὰ ἢ βαθμίδας τῆς κλίμακος τῶν κοινωνικῶν τάξεων, δοκιμάζει συνήθως ἐκτάκτως εὐάρεστα συναισθήματα, ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἀπόστασιν, ἢ ὁποία τὸν ἀπομονώνει ἢ ἔστω τὸν ἀποξενώνει ἀπλῶς ἀπὸ τὰ πρόσωπα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔζη μέχρι τινός.—Ὁ ποιητὴς ψάλλει τὴν πληροῦσαν αὐτὸν εὐδαιμονίας συναί-

1) Πρὸς τὰς «Κοινωνιολογίας» τῶν Georg Simmel, Alfred Vierkandt καὶ πρὸ παντός τοῦ Leopold von Wiese. Ἡ ἀπόστασις (Abstand, Distanz) ἀποτελεῖ μίαν τῶν τριῶν «θεμελιωδῶν ἐννοιῶν» τῶν «χρησιμοποιουμένων» ὑπὸ τῆς «κοινωνιολογίας τῶν σχέσεων» τοῦ Leopold von Wiese «πρὸς ἐπίτευξιν ἱκανοποιητικῆς συστηματικῆς ἐπίσκοπῆσεως» τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. (L. v. Wiese, Beziehungssoziologie ἐν A. Vierkandt, Handwörterbuch der Soziologie, 1931, σελ. 67, στήλη β' — σελ. 69 στ. α').

σθησιν τῆς ἀνυπολογίστου ἀποστάσεως, ἡ ὁποία τὸν χωρίζει «ἀπὸ τὸν τόπον, ὅπου μένουσιν οἱ ἄνθρωποι». 1) — Ὁ Nietzsche δραματίζεται μὲ ἡδονὴν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος κατεχόμενος ἀπὸ τὸ «πάθος τῆς ἀποστάσεως» (das Pathos der Distanz 2) τείνει καὶ κατορθώνει ν' ἀνέλθῃ, νὰ ἐξυψωθῇ ὄχι μόνον ὑπεράνω τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὑπεράνω καὶ ἑαυτοῦ ἀκόμη δι' ὑπερνικήσεως τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἰς τὸ ὄνειρον ὅμως αὐτοῦ τοῦ «πάθους τῆς ἀποστάσεως», — τοῦ ὁποίου τὰς ὥραιότερας σκηνὰς εὐρίσκει τις εἰς τὸ «Also sprach Zarathustra», — δὲν καταφεύγει ὁ Nietzsche παρὰ διὰ νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀποστάσεως, — ὁρισμένης ἀπομονούσης αὐτὸν ψυχικῆς ἀποστάσεως, — ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑπέφερον ὅσον ὀλίγοι ἄλλοι. — Καθαρῶς ψυχικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀπόστασις ἡ κυρίως ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς ἐνταῦθα.

Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἡ μόνη, ἡ ὁποία δύναται νὰ προκαλέσῃ ἀγωνίαν καὶ προσπαθείας πρὸς ἄρσιν τῆς. Ἡ ἀπόστασις, περὶ ἧς θὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα, συνδέεται τόσον μὲ ἀγωνίαν, ὅσον καὶ ἄλλαι σχέσεις χαρακτηριζόμεναι ἐπίσης ὡς ἀποστάσεις. Ἀρκεῖ νὰ φέρωμεν ὡς παράδειγμα τὴν μεταξὺ «δούλου» καὶ «ἐλευθέρου», «ἀστοῦ» καὶ «εὐγενεοῦς», «προλεταρίου» καὶ «ἀστοῦ» σχέσιν. Ἡ μεταξὺ τῶν προσώπων τούτων «ἀπόστασις» 3) στηριζομένη εἰς τὸ ὅτι ταῦτα ἀνήκουν εἰς διάφορα κοινωνικὰ στρώματα πολὺ ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων, γεννᾷ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ κοινωνικῶς κατωτέρου — τοῦ ἀνήκοντος δηλ. εἰς τὸ κοινωνικῶς κατώτερον στρώμα — συναίσθησιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν συναίσθησιν κοινωνικῆς μονώσεως αὐτοῦ, καὶ ἡ ὁποία, προκαλοῦσα ἀγωνίαν, ὠθεῖ εἰς ἀγῶνα πρὸς ἄρσιν τῆς ἐν λόγῳ ἀποστάσεως. Ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι καθαρῶς τυπικὴ, ἰσχύουσα γενικῶς ὡς τοιαύτη μεταξὺ πάντων

1) Friedrich Gundolf, George, 1930, σελ. 65.

2) Friedrich Nietzsche, Jenseits von Gut und Böse, Neuntes Hauptstück, Was ist vornehm? - 257.

3) Περὶ αὐτῆς πρβλ. Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, Β' ἔκδοσις, 1928, σελ. 288 καὶ Franz Oppenheimer, Machtverhältnis ἐν Handwörterbuch der Soziologie, σελ. 342 στήλη β' καὶ ἐπ.

τῶν προσώπων, τὰ ὅποια χαρακτηρίζονται ὑφ' ὄρισμένων τυπικῶν γνωρισμάτων, — ὡς εἶναι ἡ καταγωγή, οἱ τίτλοι εὐγενείας ἢ τὸ ἐπάγγελμα, — δὲν δύναται δὲ νὰ μεταβληθῇ εἰς ὄρισμένην μεταξὺ δύο συγκεκριμένων ἀνθρώπων σημειουμένην περίπτωσιν — παραμένοντος, ὡς ἔχει, τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτὴν κοινωνικοῦ κανόνος — παρὰ μόνον εἰς μεταβληθῶν τὰ τυπικά καὶ ἀντικειμενικά γνωρίσματα τῶν προσώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπαντᾷ. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀπόστασις κεῖται λοιπὸν ἔξω τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους φέρει πλησίον ἀλλήλων ἢ ἀπομακρύνει ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἡ θερμοτέρα ἀμοιβαία τῶν συμπάθεια ἢ καὶ τὸ βαθύτερον ἀμοιβαῖόν των μῖσος δὲν δύναται νὰ καταλύσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κανὼν ἀγνοῶν τελείως αὐτοὺς καὶ τὰς ψυχικὰς των ὡς συγκεκριμένων ἀνθρώπων σχέσεις ἐπέβαλεν εἰς τὰς κοινωνικὰς των πρὸς ἀλλήλους σχέσεις. Τὸ χάος, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν «κοινωνικὴν μόνωσιν» ἀπὸ τὴν «ψυχικὴν», εἶναι προφανές. Οἱ ἀγῶνες πρὸς ὑπερνίκησιν ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ἀκολουθοῦν ὁδοὺς διαφορωτάτας καὶ ἀνεξαρτήτους ἀλλήλων. Ἐνῶ ἡ εἰς «κοινωνικὴν» ἀπόστασιν ὀφειλομένη μόνωσις εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρθῇ, διεκδικουμένης τῆς ἀρεσῆς τῆς ὁμοῦ μετ' ἄλλων, συγκεκριμένως μετ' ἐκείνων, πρὸς οὓς συνδέουν ἡμᾶς τὰ αὐτὰ τυπικά γνωρίσματα (γνωρίσματα π. χ. ταξικά), ἢ εἰς ψυχικὴν ἀπόστασιν ὀφειλομένη μόνωσις προϋποθέτει, ἵνα ἀρθῇ καὶ ὑπερνικηθῇ. ὁδόν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἄλλος εἶναι δυνατὸν νὰ πορευθῇ.

Ὅμιλοῦν συνήθως—τοῦτο πράττει αὐτὸς ὁ Georg Simmel¹⁾, ὁ ἀρεσκόμενος ἐν τούτοις εἰς τὴν σύλληψιν καὶ ἀπόδοσιν καὶ τῶν λεπτοτάτων ἀποχρώσεων τοῦ ἀντικειμένου, περὶ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται,²⁾—

1) Georg Simmel, Soziologie, 7η ἐκδοσις, 1923, σελ. 55 καὶ ἐπ.

2) Ὁ πλοῦτος τῶν λεπτοτάτων ἀποχρώσεων («der subtilsten und feinsten Nuancierungen») εἶναι τοσοῦτος εἰς τὴν «Κοινωνιολογίαν» τοῦ Georg Simmel, ὥστε ὁ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του Leopold von Wiese, θεωρεῖ—διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα,— τὸν ἐν λόγῳ πλοῦτον ὡς ἐν τῶν μειονεκτημάτων τῶν κοινωνιολογικῶν ἐργασιῶν τοῦ Simmel. Πρὸβλ. Leopold von Wiese, Soziologie - Geschichte und Hauptprobleme (Sammlung Göschen), Βα ἐκδοσις, 1931, σ. 115 - 120.

περὶ τοῦ προβλήματος τῆς (ψυχικῆς) μονώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡσὰν νὰ ἦσαν τόσον ἀσήμαντοι αἱ μεταξὺ τῶν εἰδῶν τῆς μονώσεως διαφοραί, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται νὰ πραγματευθῇ τις περὶ αὐτῆς γενικῶς. Αἱ μεγάλοι μεταξὺ τῶν διαφόρων ψυχικῶν μονώσεων ὁμοιότητες πρέπει, ἀντὶ νὰ μᾶς παρασύρουν εἰς τὸ νὰ συγγέωμεν ταύτας πρὸς ἀλλήλας, νὰ μᾶς ὠθοῦν τὸνναντίον εἰς τὸ ν' ἀναζητήσωμεν τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ των διαφοράς. Διότι αἱ διαφοραὶ των εἶναι σπουδαιότεραι τῶν ὁμοιοτήτων των. Πᾶσαι αἱ ἐν λόγῳ μονώσεις σημαίνουν μεγάλην ἀπόστασιν ὑφισταμένην μεταξὺ ἐνὸς Ἐγὼ καὶ ἐνὸς Σὺ, ἀλλ' ἡ ἀπόστασις αὕτη οὔτε τοῦ αὐτοῦ εἶδους εἶναι πάντοτε, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οὔτε τὸ αὐτὸ πάντοτε σημαίνει διὰ τὴν ὑπαρξίν μας. Ἡ ἄρσις τῆς ἐνῶ ἔλευθερώνει ἄλλοτε κάτι ἀπὸ ἡμᾶς, τὸ ὁποῖον ἔχομεν κοινὸν μετὰ τῶν ζώων καὶ ἀποτελεῖ γεγονὸς κείμενον κάτω τοῦ λόγου, οὐδὲν πλεόν σημαῖνον τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς δίψης ἢ τῆς πείνης μας, — ἄλλοτε λυτρώνει ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ μέρος μας, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἐστίαν τῆς ἀτομικότητός μας, τὸν καθαρὸν καὶ ἄγνόν ἑαυτὸν μας,¹⁾ φέρουσα σὺτὸν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τι «Σὺ», τὸ ὁποῖον δύναται νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός. Ἡ λύτρωσις αὕτη ἀποτελεῖ «θαῦμα» καὶ ἔχει τὴν σημασίαν «θαύματος» διὰ τὴν ζωὴν μας. Εἰς τὴν σειρὰν αὐτῶν τῶν θαυμάτων ἀνήκουν πᾶσαι αἱ πρὸ τῆς Δαμασκοῦ συναντήσεις. Ἡ ψυχικὴ εὐδαιμονία τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀπολυτρομένου εἶναι ἄφατος. Τὸν θέλοντα ν' ἀκούσῃ κραυγὰς τινὰς πηγαζούσας ἐξ αὐτῆς παραπέμπομεν εἰς τὸ περίφημον «Mémorial» τοῦ P a s c a l τῆς νυκτὸς τῆς 23 Νοεμβρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 1654.²⁾ Ἡ διὰ παρομοίου θαύματος δυναμένη νὰ ἀρθῇ μόνωσις ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοιοῦτου θαύματος ἀγωνίζεται ὁ ἐνδιαφέρων ἡμᾶς Μόνος. Ἡ τάσις του εἶναι τάσις πρὸς τὸ ἀπόλυτον, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ εἰμὴ μόνον ἐν τῷ πλαισίῳ αὐτῆς τῆς καθημερινῆς ζωῆς, διὰ τῶν τύπων καὶ τῶν κινήσεών της. Τινὰς ἐκ τῶν τύπων τούτων καὶ

1) Πρβλ. εἰς K a r l J a s p e r s, Philosophie, Βος τόμος: Existenzerhellung, 1932, σελ. 51 καὶ ἐπ. ὁλόκληρον τὸ θαυμάσιον περὶ «ἐπικοινωνίας» (Kommunikation) κεφάλαιον.

2) Τοῦτο εὐρίσκεται συνήθως ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐκδόσεων τῶν «Στοχασμῶν» τοῦ P a s c a l.

κινήσεων—φαινομένων «κοινωνικῶν», ὅπως πᾶν τὸ καθημερινόν,—θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συλλάβωμεν καὶ ν' ἀποδώσωμεν κατώτέρω. Ἄν οἱ ἐν λόγῳ τύποι καὶ κινήσεις προσδιορίζονται ἀπὸ ἔξωκοινωνικοὺς παράγοντας καὶ ἂν κατευθύνονται πρὸς τὸ κατ' ἔξοχὴν ἔξωκοινωνικὸν θαῦμα, δὲν ἐνδιαφέρουν διὰ τοῦτο ὀλιγώτερον τὸν ἐπιστήμονα κοινωνιολόγον. Ἡ σφαῖρα τοῦ «κοινωνικοῦ» δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς σφαίρας τοῦ «ἔξωκοινωνικοῦ» — τονίζουν μὲ διαφόρους διατυπώσεις ὁ Georg Simmel¹⁾ καὶ ὁ Παν. Κανελλόπουλος.²⁾ Αἱ ἐν λόγῳ σφαῖραι εἶναι κατασκευάσματα τῆς ἀφαιρετικῆς σκέψεως. Εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ζωὴν τὰ περιεχόμενά των συζοῦν, οἱ χρωματισμοὶ των ἀναμιγνύονται, ὁ θέλων δὲ νὰ συλλάβῃ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τὸ χρῶμα τοῦ κοινωνικοῦ θὰ συλλάβῃ καὶ τι ξένον πρὸς τὴν ζωὴν.

Πρὶν ἢ ὁμως εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς κυρίως ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς μονώσεως καὶ διὰ νὰ τονίσωμεν ἀκριβῶς τὰ ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν γνωρίσματα, ὡς καὶ τὸ νόημά της, δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ ρίψωμεν βλέμμα τι — ἔστω καὶ ταχὺ — ἐπὶ ἄλλων τινων ψυχικῶν μονώσεων.

Καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἐν τῷ χώρῳ φυσικῆς ἀποστάσεως δύναται νὰ στηριχθῇ ψυχικὴ μόνωσις. Ὁ ἐν τῷ χώρῳ μακρὰν τῶν ἄλλων εὐρισκόμενος ἀγωνιᾷ ἐν τῇ ἐρημίᾳ του, αἰσθάνεται δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς προσεγγίσεως τούτων καὶ τῆς μετ' αὐτῶν ψυχικῆς ἐπικοινωνίας. Τὴν ἐν λόγῳ ἀγωνίαν γνωρίζουν καὶ ζῶα. Ὁ Oswald Spengler εἰς ἓνα τῶν μεγαλειωδεστέρων ὄραματισμῶν του, (οἱ ὅποιοι συνιστοῦν τὸ σπουδαιότερον θέλημα τοῦ περιφήμου βιβλίου του «Der Untergang des Abendlandes»), συνδέει ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει ἀρχέγονον αἰσθημα (Urgefühl) τῆς ἀγωνίας τῆς μονώσεως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς διὰ τῶν αἰσθήσεων βεβαιώσεως περὶ τῆς ἐν τῷ χώρῳ γειτονίας τοῦ ἄλλου πρὸς πᾶσαν ἀφύπνισιν, ἐπομένως δὲ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν

1) G. Simmel, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 26.

2) Πρβλ. κυρίως Π. Κανελλόπουλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, σ. 168 καὶ ἐπ., Ἱστορία καὶ Πρόοδος, σελ. 190 καὶ ἐπ.

ὑπαρξιν παντός ζῳου, ἐφ' ὅσον ζῳον εἶναι, κατ' αὐτόν, πᾶν ὄν ἀφυπνισθέν, εὐρισκόμενον ἐν ἐγρηγόρσει.¹⁾ Γεγονὸς εἶναι πάντως, ὅτι ζῳα πεπροικισμένα μὲ τὸ ἔνστικτον τῆς κοινωνικότητος—ὡς εἶναι ὁ χιμπατζῆς ἢ οἱ νοτιοαμερικανικοὶ βῆες—ἀπομακρυνόμενα τῆς ἀγέλης των προσπαθοῦν δι' ὄλων των τῶν δυνάμεων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς αὐτήν.²⁾ Ὁ Galton παρετήρησεν, ὅτι, ὁσάκις ἐπιτύχη τοῦτο νοτιοαμερικανικὸς βοῦς, «βυθίζεται εἰς τὸ μέσον τῆς ἀγέλης καὶ διαπορίζει ὀλόκληρον τὸ σῶμά του διὰ τῆς ἀπολαύσεως τῆς στενωτάτης ἐπαφῆς».³⁾ Θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι ζητεῖ δι' ὄλων του τῶν αἰσθήσεων, δι' ὀλοκλήρου τῆς ὄντότητός του νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἄρσεως τῆς ἀπομονούσης αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁμάδος του φυσικῆς ἀποστάσεως.— Πρὸς τὴν μόνωσιν τὴν στηριζομένην ἐπὶ ἀποστάσεως, ὡς ἡ τελευταία αὕτη, ὁμοιάζει καὶ ἡ μόνωσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται μὲν ἐν τῷ χώρῳ πλησίον ἄλλου ἢ ἄλλων, ἀλλ', — ὡς ἐὰν ἐχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους μεγάλη φυσικὴ ἀπόστασις,—οὐδεμίαν ἔχει μετ' αὐτῶν ἐπικοινωνίαν. Ὁ ταξειδιώτης π.χ. ὁ καθήμενος ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ὀχήματος, ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ διαμερίσματος ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καθίσματος μετ' ἄλλων συνταξειδιωτῶν του, ἐφ' ὅσον δὲν εὔρε μετὰ αὐτῶν συνομιλητήν, πλήττει πολλάκις καὶ ἀγωνιᾷ ἐκ μονώσεως, ὡς ἐὰν εὐρίσκετο μακρὰν αὐτῶν ἐν τῷ χώρῳ. Αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετ' αὐτῶν, ἔστω καὶ διὰ τῆς πλέον ἀσημάντου συνομιλίας. Καὶ αὕτη ἀκόμη δύναται νὰ ἄρῃ τὴν μόνωσίν του. Καὶ ἡ πλέον ἐπιπολαία ἐπαφή τοῦ ἄλλου δύναται νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ τῶν δυσαρέστων συναισθημάτων του. Τὰ γεγονότα, εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλεται τοιαύτη τις ἀπαλλαγὴ, ὡς καὶ ἡ ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς ἐν τῷ χώρῳ προσεγγίσεως τοῦ φυσικῶς μόνου πρὸς ἄλλον τινὰ «ἀνακούφισις», οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ «θαῦμα», διὰ τοῦ ὁποῖου λυτροῦται ὁ κυρίως ἐνδιαφέρων ἡμᾶς Μόνος. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ δαμασθῇ ὑπὸ τοῦ λόγου, δὲν δύναται δηλαδὴ νὰ ἀναλυθῇ καὶ ἐρμηνευθῇ, ὅπως ἐρμηνεύονται ἐκεῖνα τὰ ἐν τῇ κοινωνικῇ ζῳῇ σημειούμενα γεγονότα, εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν ὁποίων τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα κα-

1) Oswald Spengler, Der Untergang des Abendlandes, Τόμ. Β', 1922, σελ. 158.

2) Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, σελ. 183 καὶ ἐπ.

3) Alfred Vierkandt, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 184.

τέχουν θέσιν μικρᾶς σημασίας. Ὅπου τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐπικρατοῦν, ἐκεῖ εὐρισκόμεθα πρὸ μυστηρίου, τὸ ὁποῖον ὁ λόγος δὲν δύναται νὰ διαλύσῃ καὶ ἀναλύσῃ. Ἐπικρατοῦν δὲ τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα εἰς τὰς πράξεις, τὰς ὁποίας ἐνεργεῖ, καὶ εἰς τὰς σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας εἰσέρχεται ὁ ἄνθρωπος ὄχι ὡς τμῆμα μόνον τῆς φύσεως ἢ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ μεὶ ὁλόκληρον τὴν ψυχὴν του, μεὶ ὁλόκληρον τὴν ὑπαρξίν του, μεὶ ὁλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του. Μόνον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις γεννᾶται τὸ «θαῦμα». Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κυρίως ἐνδιαφέρων ἡμᾶς Μόνος πρέπει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν πρὸς ἐπίτευξιν θαύματος ἀγῶνά του ὀπλισμένον μεὶ ὁλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του. Τοιοῦτος ὅμως ὀπλισμὸς εἶναι περιττὸς εἰς τὸν ζητοῦντα ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς δύο μονώσεις, τὰς ὁποίας ἐγνωρίσαμεν ἀνωτέρω. Ἀπὸ τὰς μονώσεις ταύτας δύναται ν' ἀπαλλαγῇ καὶ ἂν προσφέρῃ ἀπλῶς εἰς τὸν ἄλλον καὶ δεχθῇ παρ' αὐτοῦ κᾶτι τὸ τόσον κενόν, ὅσον ξηραὶ φράσεις ἐθιμοτυπίας, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἐζητήθη νὰ προσδοθῇ νόημά τι πλεον τοῦ τυπικοῦ νοήματος, τὸ ὁποῖον ἀμέσως προσπίπτει εἰς τὰ βλέμματά μας. Ἡ ἐπὶ παρομοίων φράσεων σφραγὶς τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητος τοῦ ὁμιλοῦντος δὲν θὰ εἶχεν ἀξίαν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν. Καὶ ἄνευ τοιαύτης τινὸς σφραγίδος αἴρεται ἡ μόνωσις. Πρὸς τοῦτο ἀρκοῦν ὄρισμέναι ψυχοφυσικαὶ ιδιότητες (ὡς αἱ καθιστῶσαι τινὰ Σύ),¹⁾ τυπικά τινα στοιχεῖα. Οὔτε ὅμως αἱ πρῶται οὔτε τὰ δεύτερα ἀποτελοῦν—ὡς τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν—ἀποκλειστικὸν κτῆμα ἑνὸς καὶ μόνου προσώπου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ δύναμις πρὸς ἄρσιν τῶν ἐν λόγῳ μονώσεων ὄρισμένου τινὸς Ἐγὼ εἰς συγκεκριμένην περίπτωσιν, δὲν ἀνήκει εἰς ἕν καὶ μόνον Σύ.

Ἐπὶ τούτῳ ὅμως μόνωσις—(καὶ περὶ αὐτῆς ἀκριβῶς ἐνδιαφερόμεθα πρὸ πάντων εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην)—, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἄρῃ οἷοσδήποτε, ἀλλ' εἰς καὶ μόνον: ὁ Εἷς,²⁾ τὸν ὁποῖον καλεῖ ἡ ψυχὴ μας. Αὐτὸς καὶ μόνον αὐτὸς δύναται νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ

1) Περὶ αὐτῶν πρβλ. κατωτέρω.

2) Πρὸς εὐκολίαν καὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἀναγνώστου θὰ ὀνομάζωμεν τὸν μὲν ὑποφέροντα ἐκ τῆς ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς μονώσεως «Μόνον», τὸν δὲ δυνάμενον νὰ λυτρώσῃ αὐτὸν «Ἐνα».

τὴν ψυχικὴν ἐρημίαν μας, ἐφ' ὅσον αὕτη οὐδὲν ἕτερον σημαίνει εἰμὴ ὅτι ὁ Εἷς αὐτὸς εἶναι μακρὰν μας. Μακρὰν μας διότι ματαίως τὸν ζητοῦμεν ἢ διότι τὸν εὗρομεν ἤδη, ἀλλὰ μεγάλη ἀπόστασις μᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτοῦ· εἴτε διότι ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τὰς δυνάμεις νὰ τὸν πλησιάσωμεν ἢ νὰ τὸν φέρωμεν πλησίον μας, εἴτε διότι αὐτὸς μᾶς ἀπωθεῖ, δὲν δύναται ἢ δὲν θέλει νὰ ἔλθῃ πρὸς ἡμᾶς.¹⁾—Ἡ ἀπάντησις οἰουδήποτε ἄλλου, οἰουδήποτε τρίτου, εἰς τὴν κλίσιν μας πρὸς τὸν Ἔνα, ἀντὶ νὰ μᾶς ἀνακουφίσῃ, κάμνει ὀδυνηροτέραν τὴν συναίσθησιν τῆς μονώσεώς μας.—Διατὶ ν' ἀπαντᾷ ἄλλος ἀντ' αὐτοῦ; Διατὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν, ἢ ὅποια μᾶς ἐδόθη, νὰ μὴ εὗρισκωμεν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια καθιστοῦν πᾶσαν πράξιν τοῦ Ἐνὸς μοναδικὴν καὶ ἀναντικατάστατον;—Διότι τὸν Ἔνα οὐδεὶς δύναται ν' ἀναπληρώσῃ, οὐδεὶς ν' ἀντικαταστήσῃ. Ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον βλέπομεν εἰς αὐτὸν δὲν εἶναι ἀπλῶς σπάνιον, δυσεύρετον ἢ καὶ ἐκ συμπτώσεως μοναδικόν: λόγῳ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεώς του οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ συναντήσωμεν εἰς ἄλλον. Ποῦ ἔγκειται, ἀπὸ τί συνίσταται δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν. Ἐκφεύγει τοῦ λόγου, ὅπως καὶ παντὸς τύπου. Εἶναι τὸ δι' ἡμᾶς ἀπολύτως ἀτομικὸν ὠρισμένον τινὸς Σύ, —εἶναι τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα — (στοιχεῖα, τῶν ὁποίων ἢ ἐκάστοτε ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ἐμφάνισις ἀποτελεῖ καὶ νέαν τῶν δημιουργίαν²⁾)—τῆς παραστάσεώς μας περὶ τοῦ «Σὺ» τούτου, στοιχεῖα, τὰ ὅποια μυστηριώδεις ἄλογοι δεσμοὶ συνδέουν πρὸς αὐτὰ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, τῆς καρδίας μας. Πᾶσαν «εἰκόνα»,³⁾ τὴν ὁποίαν ἐσχηματίσαμεν περὶ

1) Ὁ K. Jaspers (ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 80—81) ὁμιλεῖ—διατυποῦμεν δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα μὲ τὴν ἰδικὴν μας ὀρολογίαν—καὶ περὶ τῆς μονώσεως ἐκεῖνου, ὁ ὅποιος ἐπιζῆ πάντων τῶν προσώπων, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι δι' αὐτὸν Εἷς καὶ μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέθη ψυχικῶς. Εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἐν λόγῳ Μόνου δὲν συναντῶμεν τὸ «ἴσως ποτὲ» τοῦ ζητοῦντος τὸν Ἔνα ἢ τοῦ εὐρόντος αὐτόν, μὴ λυτρωθέντος ὅμως ἐτι ἀπὸ τὴν μόνωσίν του.—ἀλλὰ τὸ «ὄχι πλέον».

2) Περὶ τῆς φύσεως αὐτῶν πρβλ. ὀλόκληρον τὴν εἰς τὴν σελ. 7, σημείωσιν 1 βιβλιογραφίαν, κυρίως δὲ Pan. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis.

3) Λεπταὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς εἰκόνης ταύτης παρὰ G. Simmel. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 24 - 25.

ἄλλου τινός, συνιστοῦν βεβαίως—κατὰ διαφόρους ἀναλογίας—καὶ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα. Συνήθως ὅμως ἰστάμεθα ἔναντι αὐτῶν ψυχροί. Τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, τὸ ὁποῖον βλέπομεν εἰς τὸν ἄλλον, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει, δὲν μᾶς συγκινεῖ, εἶναι ξένον πρὸς ἡμᾶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ, ἂν τοῦτο δὲν συμβαίῃ, τὸ ἐνδιαφέρον μας εἶναι ἐπιπόλαιον, ἢ συγκίνησις μας ἐπιφανειακὴ καὶ παροδική, δὲν ἔχομεν βαθεῖαν ψυχικὴν ἀνάγκην αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ φορεὺς του δὲν εἶναι ἀναντικατάστατος δι' ἡμᾶς, ὅπως μᾶς συμβαίνει διὰ τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα πρόσωπα, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι δι' ἡμᾶς Εἷς. Τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἐνός, ἀναποσπᾶστως συμπελεγμένα μετὰ τῶν λοιπῶν του ψυχοφυσικῶν καὶ τυπικῶν στοιχείων, προσδίδουν καὶ εἰς αὐτὰ τὴν μοναδικότητα καὶ τὴν ἀξίαν των. Τὸν Ἐνα οὐδεὶς δύναται ν' ἀναπληρώσῃ, διότι οὐδεὶς ἔχει τι κοινὸν μετ' αὐτοῦ. Πᾶς τις πλὴν αὐτοῦ στερεῖται τελείως τῶν στοιχείων τοῦ Ἐνός, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ στερεῖται τῆς οὐσίας ἀκριβῶς ἐκείνης, δι' ὧν καθίστανται ταῦτα στοιχεῖα τοῦ Ἐνός: τοῦ ἀπολύτως δηλαδὴ ἀτομικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον.

Ἡ μητρικὴ¹⁾ ἢ πατρικὴ ἀγάπη, ὁ ἔρως,²⁾ ἢ φιλία, τὸ συναίσθημα τοῦ μαθητοῦ διὰ τὸν διδάσκαλον, τοῦ ὁπαδοῦ διὰ τὸν προφήτην, τοῦ πιστοῦ διὰ τὸν Θεὸν μᾶς ἀποκαλύπτουν τὸν Ἐνα, τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ μας ἔχει ἀνάγκην. Ἡ μετ' αὐτοῦ ψυχικὴ ἐπικοινωνία μᾶς εἶναι ἀπαραίτητος. Διὰ νὰ μὴ ὑποφέρωμεν ἐκ μονώσεως ἔχομεν ἀνάγκην τῆς

1) Δὲν ἔχω ν' ἀναφέρω σπαρακτικώτερον παράδειγμα Μόνου, διὰ τὸν ὁποῖον Εἷς εἶναι τὸ τέκνον του, ἀπὸ τὴν *Madame de Sévigné*, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ λυτρώσῃ ἀπὸ τὴν μοναξιάν της μόνον ἡ κόρη της *Madame de Grignan*. Ἀξίαν δὲν ἔχουν αἱ «Ἐπιστολαί» της ἀπλῶς διότι ἀποτελοῦν τὸν «πιστότερον καὶ τερπνότερον καθρέπτην τῆς (γαλλικῆς) κοινωνίας τοῦ XVII αἰῶνος» (*Daniel Mornet, Histoire de la Littérature et de la Pensée Française*, σ. 96), ἀλλὰ καὶ διότι εἰκονίζουσι ζωηρῶς ἓνα τῶν τραγικωτέρων ἀγώνων τῆς Μητρὸς.

2) Ὁραίαν προσπάθειαν περιγραφῆς τῆς μυστηριώδους διαδικασίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔρως μεταβάλλει τὸν ἀντικαταστατὸν δι' ἡμᾶς ἄλλον εἰς ἀναντικατάστατον Ἐνα, ἐπεχείρησεν ὁ *Stendhal* εἰς τὸ βιβλίον του «*De l'amour*». Ἡ ἐν αὐτῷ θεωρία τῆς «*cristallisation*» ἀποτελεῖ μίαν τῶν θεμελιωδῶν θεωριῶν τῆς συγχρόνου γαλλικῆς ψυχολογίας. Πρβλ. *Georges Dumas, Traité de Psychologie*, Τόμος Β', 1924, σελ. 239 καὶ ἐπ.

βεβαιότητος, ὅτι αὐτὸς εἶναι μεθ' ἡμῶν. «Μεθ' ἡμῶν» ὄχι διότι εὐρίσκειται φυσικῶς ἢ κοινωνικῶς πλησίον μας. Πρέπει νὰ προσέχωμεν νὰ μὴ συγχέωμεν τὰς κοινωνικάς, φυσικάς ἢ καὶ ἄλλας ἀποστάσεις πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐκείνην ἀπόστασιν, τὴν ὁποίαν αἶρει ἡ συναίσθησις, ὅτι ὁ Εἷς εἶναι μεθ' ἡμῶν. Ἐπὶ τῆς συγχίσεως ταύτης μᾶς ἀποτρέπουν καὶ οἱ χαρακτηριστικὰ λόγιοι τῆς ἐρωτευμένης: 1) «Μὴ μὲ καλωσορίζεις, ἀγαπημένε μου, ὅταν ἔρχομαι, καὶ μὴ μὲ ἀποχαιρετῆς, ὅταν φεύγω, διότι οὐδέποτε ἔρχομαι, ὅταν ἔρχομαι, καὶ οὐδέποτε φεύγω, ὅταν φεύγω». Ἡ ἄρσις τῶν ἐν τῷ χώρῳ ἢ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς κλίμακος ἀποστάσεων ἢ ἀκόμη καὶ ὠρισμένων ψυχικῶν ἀποστάσεων, διαφόρων τῆς κυρίως ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς, φέρει πλησίον ἀλλήλων μέρη τινὰ προσώπων, ὡς εἶναι τὸ σωματικόν, τὸ κοινωνικὸν ἢ καὶ τὸ ψυχικὸν περίβλημα, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ζῆ ἢ βαθυτέρα ἐκείνη σφαιρὰ μας, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸν ἑαυτὸν μας. 2) Τὸ σῶμά μας, τὴν ἐπιδεξιότητα τῶν χειρῶν μας, τὴν καλλονὴν μας, τὴν ἰδιότητά μας ὡς μελῶν κοινωνικῆς τινος ομάδος, τὴν μνήμην μας ἢ τὴν εὐφυΐαν μας δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν καθ' ὠρισμένας στιγμὰς ὡς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ μας, ξένον πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας. Ταῦτα δυνάμεθα πολλάκις νὰ μισήσωμεν. 3) Τὸ «Ἐγὼ» τοῦ P a s c a l, ὅταν λέγει, ὅτι «τὸ Ἐγὼ εἶναι

1) K. J a s p e r s, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 71.

2) Ἐκ τῆς πλουσίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος βιβλιογραφίας ἴδε T h e o d o r L i t t, Individuum und Gemeinschaft, Γ' ἔκδοσις, 1926, σελ. 203 καὶ ἐπ., ὅπου ὄχι μόνον δίδεται περίληψις τῆς κρατούσης περὶ τῆς ἐν λόγῳ σφαιρᾶς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ ἀπορρίπτεται αὕτη καὶ ὡς προῖον ἀντικειμενικεύσεως σκέψεως (objektivierendes Denken) — τὴν ὁποίαν ὁ L i t t ὡς φαινομενολόγος ἀποκρούει — καὶ ὡς στηριζομένη ἐπὶ ἐξωθεωρητικῶν ἀναγκῶν. Ἡμεῖς ἀσπάζομεθα τὴν οὕτω ἀπορριπτομένην θεωρίαν καὶ διότι χρησιμοποιοῦμεν τὴν ἀντικειμενικεύουσαν σκέψιν καὶ διότι θεωροῦμεν τὸν χωρισμὸν τοῦ θεωρητικοῦ ἀπὸ τοῦ μὴ θεωρητικοῦ ἀνθρώπου ὄχι μόνον ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ ἄσκοπον καὶ ἀνωφελῆ. Πέραν τῆς «ζωῆς», τῶν «βιωμάτων» (E r l e b n i s s e), τὰ ὁποία προστατεύει ἡ φαινομενολογικὴ σκέψις τοῦ L i t t, ὑπάρχει καὶ ἄλλη Ζωὴ περισσότερο ἀξία τοῦ σεβασμοῦ μας, τὴν ὁποίαν τόσον ἡ ἀντικειμενικεύουσα σκέψις, ὅσον καὶ ἡ μὴ καθαρῶς καὶ ξηρῶς θεωρητικὴ τοιαύτη γνωρίζουν καλῶς νὰ ὑπηρετοῦν.

3) Χαρακτηριστικὴν ἐκρηξιν μίσους ἐναντίον παντός, τὸ ὁποῖον κεῖται ἐκτὸς τοῦ καθαροῦ ἑαυτοῦ μας, ἀπαντῶμεν εἰς τὸν «Σταθμὸν» τοῦ Π a n.

μισητόν», εἶναι τὸ μέρος μας ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ταῦτα ἀνήκουν.¹⁾ Πέραν ὅμως τούτου ὑπάρχουμεν ἡμεῖς αὐτοί,—ὁ ἑαυτός μας,—ἡ ἐστία τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητός μας,—ἡ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν πηγάζουν τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ νοήματα τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν πράξεών μας,— ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδυναίμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἀπολύτως ἀτομικὸν Ἐγὼ μας. Τὸ μέρος μας αὐτὸ μένει συνήθως μακρὰν τῶν ἄλλων. Τὰ ξένα πρὸς αὐτὸ στοιχεῖα μας βλέπουν συνήθως εἰς ἡμᾶς καὶ μόνον δι' αὐτὰ ἐνδιαφέρονται συνήθως οἱ ἄλλοι. Ἡ σύλληψις τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ μας παρουσιάζει διὰ τοὺς ἕναντι ἡμῶν ἰσταμένους δυσυπερβλήτους δυσχερείας, εἶναι δὲ καὶ ἄσκοπος διὰ τὸ μεγαλείτερον τμήμα τῶν μετὰ τῶν ἄλλων σχέσεών μας. Ἐκάστη μεταξὺ ἀνθρώπων σχέσις δὲν στηρίζεται μόνον ἐπὶ ἀμοιβαίας των περὶ ἀλλήλων γνώσεως, ἀλλ', ὡς παρατηρεῖ ὁ Georg Simmel,²⁾ καὶ ἐπὶ ἀμοιβαίας των περὶ ἀλλήλων ἀγνοίας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν καθημερινῶν μας πρὸς τοὺς ἄλλους σχέσεων βασίζεται εἰς ἀγνοίαν τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητος ἐκείνων, πρὸς οὓς ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφήν. Ἡ συναίσθησις τῆς μοιραίας αὐτῆς ἀδυναμίας πολλαπλασιάζει τὸν πόνον τοῦ ὑποφέροντος ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς του μονώσεως.— Πρὸς τί τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἄλλων δι' ὠρισμένα π. χ. γεγονότα τῆς ζωῆς του, διὰ τὴν σωματικὴν ὑγείαν του, διὰ τὴν θέσιν του ἐντὸς τῆς κοινωνίας, — πρὸς τί ὁ θαυμασμός των διὰ τὰς γνώσεις, διὰ τὰ κοσμήματά του, τὴν περιβολὴν του ἢ τὸ πνεῦμά του³⁾ — πρὸς τί ἀκόμη ὠρισμένη τις ἀγάπη

Κα ν ε λ λ ο π ο ὑ λ ο υ (εἰς περιοδικὸν «Νέα Ζωή», ἔτος Α', τεύχος 4, σελ. 17) «Δὲν εἶμαι (φιλόανθρωπος)!» κραυγάζει ἐν τῶν προσώπων τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου (ὁ Νέος). «Ὁχι! Δὲν εἶμαι! Μισῶ τὸν κόσμον! Γι' αὐτὸ καὶ δίνω... δίνω ὅλων ὄσα ὀνομάζονται δικὰ μου! Δὲ θέλω νὰ ὀνομάζονται δικὰ μου! Δὲ θέλω τίποτα δικό μου! Δὲ θέλω νᾶχουν τὴ σφραγίδα μου καὶ τ' ὀνομά μου πράγματα ἄσχετα μὲ μένα... ἄσχετα μὲ τὸν ἑαυτό μου! Καθὼς βλέπετε δὲν ἔχω οὔτε βαλίτσα... κι' ἄς εἶμαι ταξειδιώτης!... Κι' αὐτὰ... κι' αὐτὰ τὰ ροῦχα πού φοράω, μὲ σφίγγουνε, μὲ τυραννοῦν! Πῶς θᾶθελα νὰ τὰ ξεσκίσω! Νὰ σκίσω καθετὶ πού μᾶς σκεπάζει!... πού μᾶς κρύβει! Μᾶς κρύβει ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας!»

1) Henri Bremond, Prière et Poésie, 22α ἔκδοσις, 1926, σελ. 121.

2) Georg Simmel, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 257 - 258.

3) Ὁ ποιητὴς Walther Calé (πρβλ. Nachgelassene Schriften 1920, σελ. 380 καὶ ἐπ.) ἐσημείωσεν εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του λεπτοτάτας παρατη-

των, όταν ὁ Μόνος ἔχει τὴν συναίσθησιν, ὅτι οὗτοι δὲν θαυμάζουν, δὲν ἀγαποῦν τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, δὲν ἐνδιαφέρονται δι' αὐτόν;— Ὁ οὕτω παραπονούμενος Μόνος δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐδὲν βλέπει εἰς τοὺς ἄλλους—ἐφ' ὅσον μεταξὺ τούτων δὲν ὑπάρχει ὁ Εἷς—πέραν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον καὶ οὗτοι βλέπουν εἰς αὐτόν,—δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν θὰ ἦτο διατεθειμένος, ἀλλ' οὔτε καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του εἰς τοὺς ἐν λόγῳ ἄλλους. Παρομοίᾳ προσφορᾷ πρὸς ἡμᾶς ἐκ μέρους ἐνὸς ἐκ τῶν πολλῶν, ἐκ μέρους ἐνὸς ἀντικαταστατοῦ δι' ἡμᾶς ἄλλου, καὶ ἂν ἀκόμη τὴν ἀντιληφθῶμεν, —(διότι συνήθως δὲν ἀντιλαμβανόμεθα καὶ αὐτὴν)—δὲν ἔχει διὰ τὸν ἑαυτὸν μας ἀξίαν. Δὲν δύναται νὰ μᾶς λυτρώσῃ. Μόνον ἡ θερμότης τῆς προσεγγίσεως τοῦ Ἐνὸς δύναται νὰ διαλύσῃ τὸν παγετὸν τῆς ἐρημίας μας. Ἡ ψυχικὴ προσέγγισις ἄλλων ἀντ' αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἂν τείνῃ πρὸς τοῦτο, στερεῖται τῆς ἐν λόγῳ δυνάμεως.

Μεταξὺ τῶν δύο πόλων τῆς ἀπολύτου μονώσεώς μας καὶ τῆς ἀπολύτου ψυχικῆς μετὰ τοῦ Ἐνὸς ἐνώσεώς μας εἶναι νοητὸν ἄπειρον πλῆθος ψυχικῶν ἀποστάσεων. Ἡ μόνωσις εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρθῇ καὶ μερικῶς. Ἡ εἰκασία μας π. χ., ὅτι ὁ Εἷς ἤρχισε νὰ μᾶς διακρίνῃ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πολλῶν αἴρει τὴν συναίσθησιν τῆς ἀπολύτου μονώσεώς μας, δίδει δὲ πρὸς τούτοις εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ μειωθῇ ἔτι πλέον ἢ χωρίζουσα ἡμᾶς ἀπόστασις. Ἡ τελευταία αὕτη μειοῦται ὅταν ἡ ἐν λόγῳ εἰκασία μεταβληθῇ εἰς βεβαιότητα. Ἡ βεβαιότης, ὅτι ὁ Εἷς ἤρχισε ν' ἀποδίδῃ ἀξίαν διὰ τὰς ψυχικὰς του ἀνάγκας εἰς τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν τοῦ προσώπου μου, μειώνει ἔτι μᾶλλον τὴν χωρίζουσάν με ἀπὸ τοῦ Ἐνὸς ἀπόστασιν. Αὕτη καθίσταται—διὰ τοὺς ὀφθαλμούς μου πάντοτε—ἔτι μικροτέρα, ὅταν σχηματισθῇ ἐντός μου ἡ βεβαιότης, ὅτι καὶ ἐγὼ ἀποτελῶ Ἐνα δι' ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος εἶναι Εἷς

ρήσεις ἀναφερομένας εἰς τὸ πρόβλημα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθῆς ἐκδήλωσις τῆς πρὸς ἄλλον τινὰ ἀφοσιώσεώς μας ἐκείνη, ἡ ὁποία προκαλεῖται μόνον μετὰ τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ἄλλου ἐπιτυχίαν, καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ οὕτω πως προκαλουμένη ἀφοσιώσις καὶ πίστις δὲν ἀφορᾷ κατὰ βάθος Αὐτόν, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιτυχίαν, ἀλλὰ τὸ «κοινόν», τὸ ἀκροατήριον π. χ., τὸ ὁποῖον τὴν προεκάλεσε.

δι' ἐμέ. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος καταφάσκει τὴν ἀπόλυτον ἀτομικότητά μου, ἢ δὲ κατάφασις αὕτη ἔχει τὴν πηγὴν τῆς εἰς τὴν σφαιραν του ἐκείνην, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀναβλύζουν πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἀπολύτως ἀτομικὰ νοήματα, — ἀπὸ τὴν «καρδίαν» του θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, χρησιμοποιοῦντες διὰ τὴν ἐν λόγῳ σφαιραν τὴν ὀνομασίαν, τὴν ὁποῖαν δίδουν εἰς αὐτὴν ἡ Ἀγία Γραφή καὶ ὁ Αὐγουστῖνος.¹⁾ Τὴν κατάφασιν ταύτην ποθοῦμεν ἀπὸ τὸν Ἐνα. Τῆς θερμότητος τῆς ἔχομεν ἀνάγκην. Ὅσον βεβαιότεροι εἴμεθα περὶ αὐτῆς, ὅσον καθαρότερον βλέπομεν αὐτὴν ἐκδηλουμένην, ὅσον «ἐγκαρδιωτέρα» — εἰς τὴν εἰδικὴν τῆς λέξεως σημασίαν — μᾶς φαίνεται, τόσο αἰσθανόμεθα τὴν ἀπόστασίν μας ἀπὸ τὸν Ἐνα μειουμένην.

Ὄταν κατὰ τὸν ἀγῶνα μας πρὸς λύτρωσίν μας ἀπὸ τῆς ψυχικῆς μας μονώσεως εὗρωμεν τὸν Ἐνα τὸν πεποικισμένον μὲ λυτρωτικὴν δι' ἡμᾶς δύναμιν, ὅταν πλησιάσωμεν αὐτὸν φυσικῶς καὶ εὕρισκόμεθα εἰς τοιαύτην ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν ἐν τῷ χώρῳ, ὥστε νὰ μᾶς εἶναι δυνατὴ ἢ μετ' αὐτοῦ συνομιλία, ὁ ἀγὼν μας εἰσέρχεται εἰς νέαν φάσιν, τῆς ὁποίας ἡ σύλληψις καὶ ἀπεικόνισις ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀμέσως περαιτέρω ἐργασίας μας. — Ὁ ἀγωνιζόμενος νὰ πλησιάσῃ ψυχικῶς τὸν Ἐνα δὲν θ' ἀγωνισθῇ πρὸς τοῦτο μακρὰν τῆς ὑπὸ τοῦ λόγου συλλαμβανομένης φυσικῆς καὶ ἱστορικῆς πραγματικότητος.²⁾ Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κεῖται, ὡς γνωρίζομεν, πέραν αὐτῆς, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ «θαῦμα», θὰ παλαίσῃ καὶ κατὰ τῆς φύσεως — καὶ κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως — καὶ κατὰ τῶν βάσεων τῆς ἱστορίας. Ἡ μετὰ τοῦ Ἐνὸς συνομιλία τοῦ Μόνου ἀποτελεῖ πεδῖον τραγικοῦ ἀγῶνος του. Μόνος αὐτὸς — καὶ ὑποφέρων ἀπὸ τὴν μόνωσίν του — ἐστερημένος συντροφου, — ἔφ' ὅσον μόνος γνήσιος σύντροφος δι' αὐτὸν θὰ ἦτο ὁ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ εὕρισκόμενος Εἷς, τοῦ ὁποίου τὴν προσέγγισιν ἐπιδιώκει ἀκριβῶς διὰ τοῦ ἀγῶνος του, — συγκρούεται διὰ νὰ λυτρώσῃ τὸν ἑαυτὸν του πρὸς τινὰς τῶν ἀκαμπτοτέρων νόμων, οἵτινες διέπουν τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἀπαιτεῖται ἡρωϊσμὸς διὰ τὴν ἀνάληψιν

1) Henri Bremond, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 132.

2) Περὶ. Karl Jaspers, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 67.

τοιούτου ἀγῶνος, — ἂν καὶ ἡ παραίτησις ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος εἶναι ἔτι ὀδυνηροτέρα. Ὁ γνωρίζων νὰ φέρῃ τὸν πόνον τοιαύτης τινὸς παραιτήσεως ἐνσυνειδήτως καὶ ὑπερηφάνως—ὡς ὁ Nietzsche¹⁾—εἶναι καὶ αὐτὸς ἥρωας. Συνήθως ὅμως ἀποφεύγει τις τὸν πόνον της, ἀποφεύγων τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, «διασκεδάζων» τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του. Ὁρισμέναί συνομιλίας δύνανται νὰ χρησιμεύσουν πρὸς τοῦτο. Εἶναι αἱ διασκεδαστικαί, αἱ εὐχάριστοι ἐκεῖναι συνομιλίας, αἱ ὁποῖαι μᾶς κάμνουν νὰ λησμονῶμεν ἡμᾶς αὐτούς, — αἱ ὁποῖαι καταπνίγουν τὴν ἐκ τοῦ βάθους μας φωνὴν καὶ τὸν λυγμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ μας ἄλγους ὑπὸ τὸν θόρυβον τῶν πνευματικῶν φράσεων ἢ τῶν γελώτων. Αἱ συνομιλίας ὅμως αὗται δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐνταῦθα. Δὲν ἀποτελοῦν ἀγῶνα, ἀλλ' ἀποφυγὴν ἀγῶνος. Δὲν μᾶς λυτρώνουν, διότι διασκεδάσις τοῦ ἑαυτοῦ μας δὲν σημαίνει λύτρωσίν του, ἀλλὰ διασκορπισμὸν του. Γνησίαι δὲ λύτρωσις εἶναι καρπὸς ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον ἐπιχειρεῖ τις διακινδυνεύων ὀλόκληρον τὸν συγκεντρωμένον ἑαυτὸν του.

1) Ὁλόκληρος ὁ τραγικὸς αὐτὸς ἠρωϊσμός τοῦ Nietzsche φαίνεται εἰς τὴν κραυγὴν τοῦ πόνου, τὴν ὁποίαν ἐξέβαλεν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἀκολούθου στοχασμοῦ: «Βαθμηδὸν μου ἀπεκαλύφθη ἡ γενικωτάτη ἔλλειψις τοῦ εἶδους τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας μας. Οὐδεὶς μανθάνει, οὐδεὶς τείνει πρὸς αὐτό, οὐδεὶς διδάσκει—πῶς νὰ ὑπομένῃ τις τὴν μόνωσιν». Morgenröthe, 443.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Β΄.

Η ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Β΄.

Η ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝΑ

Ὁμιλία μας πρὸς τὸν ἄλλον εἶναι πράξις, διὰ τῆς ὁποίας ζητοῦμεν νὰ καταστήσωμεν εἰς αὐτὸν συλληπτὰ ὠρισμένα νοήματα. Τοῦτο ζητοῦμεν εἰς τινὰς περιπτώσεις ὁμιλίας μας πρὸ τινος Σύ. Εἰς ἄλλας ὅμως περιπτώσεις ὄχι μόνον δὲν ζητοῦμεν τοῦτο, ἀλλὰ παρὰ τὰς ἀντιθέτους προσπαθείας μας ἡ ὁμιλία μας ἀποκαλύπτει εἰς τὸν πρὸ ἡμῶν ἰστάμενον ὅ,τι δὲν θὰ ἠθέλομεν νὰ εἴπωμεν εἰς αὐτόν. Διότι ἡ βούλησίς μας δὲν εἶναι πάντοτε κυρία τῆς ὁμιλίας μας. Ὁρισμένοι ἐκφράσεις μας μένουσιν ἀνυπότακτοι.¹⁾ Τὸ ἐρώθημα ἢ ἡ ὠχρίασις τοῦ προσώπου μας, ὁ τρόμος τῶν χειρῶν μας, τὰ δάκρυα ἢ ὁ γέλωσ μας λέγουσιν πολλάκις εἰς τὸν ἀντιλαμβανόμενον αὐτὰ ὅ,τι θὰ ἠθέλομεν ν' ἀποκρύψωμεν ἀπ' αὐτοῦ. Ὁρισμένα σφάλματα ὁμιλίας μας, ὡς ἡ χρησιμοποίησις ἄλλης λέξεως ἀντ' ἄλλης,²⁾ σφάλματα, τῶν ὁποίων ἡ πρόβλεψις καὶ πρόληψις εἶναι ἀδύνατος, δύνανται ν' ἀποκαλύψουν τὸ μυστικόν μας εἰς τὸν ἄλλον. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἔμενεν ἀσύλληπτον ὠρισμένον νόημα τῆς ὁμιλίας μας—(ὁμιλίας μας πρὸ τοῦ ἄλλου καὶ ὄχι πρὸς τὸν ἄλλον)—ἀπὸ τὸν παρακολουθοῦντα ἡμᾶς καὶ συλλαμβάνοντα τοῦτο. Τοιούτου ὅμως εἶδους ἐπιθυμίαι δὲν ἐνδιαφέ-

1) Georges Dumas, L'Expression des Emotions, εἰς G. Dumas, Traité de Psychologie, Τόμος Α', 1923, σελ. 612.

2) Τὰ τοῦ νοήματος τῶν ἐσφαλμένων ὁμιλιῶν (Versprechen), τῶν ἀστοχασῶν τούτων πράξεων (Fehlleistungen), ἐμελέτησαν ὁ Freud. Πρὸβλ. Sigmund Freud, Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, 1933, σελ. 18 καὶ ἐπ.

ρουν ἡμᾶς ἐνταῦθα. Ὁ Μόνος, ὁμιλῶν πρὸ τοῦ Ἐνός, ἀγνοεῖ αὐτὰς τοῦλάχιστον ἐν τῷ ἰδεῶδει τύπῳ τοῦ ἀγῶνος του πρὸς λύτρωσίν του ἀπὸ τὴν μόνωσιν. Εἷς τῶν σπουδαιότερων κανόνων τοῦ ἐν λόγῳ ἀγῶνος εἶναι καὶ ὁ ἐπιβάλλον τὴν «διαφάνειαν» τοῦ ἀγωνιζομένου—(κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ K a r l J a s p e r s¹⁾)—πρὸ τοῦ δυναμένου νὰ λυτρώσῃ αὐτόν. Πρὸς τὴν διαφάνειαν ταύτην οὐδεμία ἐπιθυμία ἀποκρούσεως συμβιβάζεται. Ὁ τραγικὸς χαρακτὴρ τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα δὲν ὀφείλεται εἰς ἀγῶνα τοῦ Μόνου ὅπως ἀποκρούση, καλύψη νοήματα, ἀλλ' ὅπως τοῦναντίον καταστήσῃ συλληπτικά, ἀποκαλύψη νοήματα εἰς τὸν Ἐνα.

Καὶ ὅταν ἀκόμη λέγωμεν, ὅτι ὁ ἄλλος «καταλαμβάνει» τὴν ὁμιλίαν μας, δὲν συλλαμβάνει κατὰ τρόπον πλήρως ἕξαντλητικὸν τὸ περιεχόμενον της. Ὁρισμένα νοήματά της μένουσιν ἐκτὸς τῆς συνειδήσεώς του. Τοῦτο δὲν ὀφείλεται πάντοτε εἰς τὴν φύσιν τῶν ἐν λόγῳ νοημάτων. Τὴν ὁμιλίαν, ὅπως καὶ πᾶσαν προᾶξιν ἀνθρώπου,²⁾—(λέγοντες δὲ ταῦτα δίδομεν σύντομον περίληψιν τῆς περὶ «κοινωνικοῦ» καὶ «ἀπολύτως ἀτομικοῦ» θεωρίας τοῦ Παν. Κανελλοπούλου,³⁾ περίληψιν συμμορφουμένην πάντως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀλληλουχίας τῶν νοημάτων τῆς ἐργασίας μας)—συνιστοῦν καὶ στοιχεῖα ἐπιδεκτικὰ ἐπαναλήψεως καὶ ἀνατυπώσεως, ἐπομένως δὲ καὶ συλλήψεώς των ὑπό τινος⁴⁾ ἄλλου παρακολουθοῦντος αὐτήν. Ὁ Παν. Κανελλόπουλος ὀνομάζει τὰ στοιχεῖα ταῦτα «κοινωνικά», διότι λόγῳ τῶν ἀνωτέρω ἰδιοτήτων των καθιστοῦν δυνατὴν τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων, τὴν μεταξύ των ἐπικοινωνίαν, τὴν κοινωνίαν γενικῶς.⁵⁾

1) K. J a s p e r s, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 66.

2) Πρὸς βλ. κυρίως Παν. Κανελλοπούλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, § 10 (ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κ.λ.π. σελ. 163 καὶ ἐπ.).

3) Πρὸς βλ. καὶ σελ. 7, σημ. 1, ὅπου καὶ πληρεστέρα βιβλιογραφία. Ἐνταῦθα δὲν παραπέμπομεν εἰμὴ εἰς τὰς σελίδας ἐκεῖνας τῶν ἔργων τοῦ Παν. Κανελλοπούλου, ὅπου ὑπάρχουν αἱ καθ' ἡμᾶς χαρακτηριστικώτεραι ἀναπτύξεις τῶν ἐν τῷ κειμένῳ.

4) Πρὸς βλ. κυρίως Παν. Κανελλοπούλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, § 9 (ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κ.λ.π. σελ. 163).

5) Πρὸς βλ. κυρίως Π. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ Κριτικὴ τῶν

Ἡ ἀδυναμία πρὸς σύλληψιν τοιούτων στοιχείων ὁμιλίας τινὸς εἶναι καθαρῶς ὑποκειμενική. Τὸ νόημα ὁμιλίας, ἡτὸ ἀσύλληπτον ἀπὸ ὀρισμένου τινὰ παρακολουθοῦντα αὐτήν, ἐφ' ὅσον εἶναι κοινωνικόν, εἶναι γενικῶς, ἀντικειμενικῶς συλληπτόν. Τὴν ὁμιλίαν ὅμως—ὅπως καὶ πᾶσαν πράξιν ἀνθρώπου¹⁾—δὲν συνιστοῦν μόνον τοιαῦτα νοήματα. Ἐάν τοιαῦτα μόνον συνίστων τὴν ὁμιλίαν μας νοήματα, ἢ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐπικοινωνία θὰ ἦτο πτωχότερα τῆς γνωστῆς εἰς ἡμᾶς,²⁾ πάμπωχος—, ἀλλὰ καὶ ἀσυγκρίτως εὐχερесеτέρα. Οἱ ἄνθρωποι διὰ νὰ προσεγγίσουν ἀλλήλους—ἂν καὶ ἡ προσέγγισίς των οὐδεμίαν θὰ εἶχε τότε σχέσιν πρὸς τὴν γνωστὴν εἰς ἡμᾶς γνησίαν προσέγγισιν—δὲν θὰ εἶχον νὰ ὑπερπηδήσουν τὰ «ἀγεφύρωτα» ἐκεῖνα «χάσματα»,³⁾ τὰ ὁποῖα ἀνοίγουν, κατὰ τὸν Π. Κανελλόπουλον, μεταξὺ αὐτῶν τὰ «ἀπολύτως ἀτομικά» νοήματα. Ταῦτα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ κοινωνικά, οὐδέποτε ἐπαναλαμβάνονται καὶ οὐδέποτε ἀνατυποῦνται.⁴⁾ Τὰ νοήματα ταῦτα τῆς ὁμιλίας τινὸς εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των ἀσύλληπτα εἰς πάντα ἄλλον.⁵⁾ Καὶ ἂν ἀκόμη δευτέρα τις συνείδησις κατορθώσῃ νὰ τὰ διαισθανθῇ,⁶⁾ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ δημιουργηθῇ ἐντὸς αὐτῆς, δὲν θ' ἀποτελῇ ἀνατύπωσιν των, ἀλλὰ νέον τι, μοναδικὸν καὶ αὐτὸ καὶ οὐδέποτε ἐπανερχόμενον.⁷⁾ Τὴν πρὸς σύλληψιν ὅμως τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ τοῦ ἄλλου διαισθητικὴν ἱκανότητα, ὡς γνησίως δημιουργικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν,

Κοινωνιολογικῶν Θεωριῶν, μέρος Α', τεῦχος Α', σελ. 18.—Ἱστορία καὶ Πρόοδος, § 13 (ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κλπ. σελ. 190).—Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, σελ. 81 καὶ ἐπ.

1) Πρὸβλ. κυρίως Π. Κανελλόπουλου, Ἡ Κοινωνία τῆς Ἐποχῆς μας, σελ. 113 καὶ ἐπ.

2) Πρὸβλ. καὶ P. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, σελ. 83.

3) Π. Κανελλόπουλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, § 11 (ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κλπ. σελ. 167).

4) Πρὸβλ. κυρίως P. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, passim.

5) Πρὸβλ. κυρίως Π. Κανελλόπουλου, Ἱστορία καὶ Πρόοδος, § 13 (ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κλπ. σελ. 190 καὶ ἐπ.).

6) Π. Κανελλόπουλου, ἐνθ' ἄνωτ. § 13 (ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ κλπ. σελ. 191).

7) Πρὸβλ. κυρίως P. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, σελ. 86.

δὲν διαθέτει πᾶς τις ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν. Μόνον ὀλίγοι καὶ μόνον εἰς ἔξαιρετικὰς στιγμὰς εἶναι δημιουργοί, ποιηταί. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ μέσῳ τῆς διαισθήσεως ἐπιτυγχανόμενα συλλήψεις αὐταὶ τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ εἶναι σπάνιαι. Καὶ δὲν εἶναι ὅπωςδῆποτε δυνατὰ εἰμὴ μόνον ἐφ' ὅσον τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν ἐκδηλοῦται ἐμπεπλεγμένον μετὰ στοιχείων κοινωνικῶν.¹⁾ Τὰ τελευταῖα ταῦτα μᾶς ὑποδεικνύουν τὴν ὑπαρξίν τοῦ πρώτου καὶ ὀδηγοῦν τὴν διαίσθησίν μας εἰς σύλληψίν του. Ἄλλως τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν μένει ἐγκεκλεισμένον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης συνειδήσεως, οὐδεὶς διαισθάνεται τὴν ὑπαρξίν του καὶ οὐδεμίᾳ ὁδῷ φέρει πρὸς αὐτό.

Πλήρης καὶ ὀρθὴ σύλληψις ὁμιλίας τινὸς ὑπὸ τοῦ ἄλλου δὲν σημαίνει πλήρη καὶ ὀρθὴν σύλληψιν ὑπ' αὐτοῦ ὅλων τῶν στοιχείων. Συμβαίνει νὰ «καταλάβωμεν» τελείως ὁμιλίαν τινὰ χωρὶς οὐδὲν νὰ διαισθανθῶμεν ἐκ τῶν συνιστῶντων αὐτὴν ἀπολύτως ἀτομικῶν στοιχείων. Δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἔμεινεν ἀκατάληπτος ἢ καθαρῶς καὶ ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ ὁμιλία εἰς ἀκροατὴν κατανοήσαντα τὰ κοινωνικά της μόνον νοήματα. Τὸ κύριον περιεχόμενον τῶν ἐν λόγῳ ὁμιλιῶν—τὰ νοήματά των δηλαδὴ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ συλλάβῃ ὁ ἄλλος διὰ νὰ «καταλάβῃ» τὸν ὁμιλοῦντα,—ἀποτελεῖται μόνον ἐκ κοινωνικῶν στοιχείων. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλαι ὁμιλίαι, διὰ τὰς ὁποίας δὲν συμβαίνει τὸ αὐτό. Τὸ κύριον περιεχόμενον των εἶναι νοήματα ἀπολύτως ἀτομικά. Ὁ συλλαμβάνων τὴν κοινωνικὴν μόνον πλευρὰν τῶν ὁμιλιῶν τούτων οὐδὲν καταλαμβάνει. Κωφὸς καὶ τυφλὸς ἵσταται ἐνώπιον τοῦ ποιητοῦ ὁ ἐστερημένος τῆς διαισθητικῆς ἐκείνης ἰκανότητος, ἢ ὁποία μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ ὑπεράνω τοῦ λόγου κείμενον ἀπολύτως ἀτομικὸν νόημα ὁμιλίας τινός. Τοῦτο δὲν συμβαίνει ὅμως μόνον πρὸ τοῦ ποιητοῦ. Αἱ ὁμιλίαι, τῶν ὁποίων τὸ κύριον περιεχόμενον συνίσταται ἐξ ἀπολύτως ἀτομικῶν στοιχείων, δὲν περιορίζονται μόνον ἐν τῷ κύκλῳ τῶν καλουμένων ποιημάτων. Συχνὰ διὰ τῶν καθημερινῶν ὁμιλιῶν μας θέλομεν νὰ κάμωμεν συλληπτὸν εἰς τὸν ἄλλον νόημά τι

1) Πρὸβλ. κυρίως Π. Κανελλοπούλου. Ἱστορία καὶ Πρόοδος, § 13 (ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κλπ. σελ. 191).

ἀπολύτως ἀτομικόν. Τοῦτο ὅμως μὴ ἐπαναλαμβανόμενον, ὡς ἔχομεν τονίσει ἀνωτέρω, μὴ διατυπούμενον καὶ μὴ ἀνατυπούμενον, μὴ συλλαμβανόμενον διὰ τῆς διαισθήσεως ἀπὸ τὸν ἄλλον παρὰ μόνον εἰς ἔξαιρεικὰς καὶ σπανίας περιπτώσεις, διαφεύγει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον ὀμιλοῦμεν. Ἡ ἀπωθοῦσα αὕτη πρόσκρουσίς μας ἐπὶ τοῦ κλειστοῦ Σὺ, γεννᾷ κατὰ κανόνα δυσφορίαν ἐντὸς ἡμῶν. Σκληρὸς εἶναι ὅμως διὰ τὸν ἀπωθούμενον ὁ ἐξ αὐτῆς πόνος, ὁσάκις ὁ ὀμιλῶν μὲν εἶναι ὁ Μόνος, ὁ κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἀπωθῶν ὁ Εἷς.

Ὁ πόνος οὗτος εἶναι κοινότατος ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμῶν ἀγῶνος.

Ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν θέλῃ νὰ εἶπῃ ὁ Μόνος πρὸς τὸν Ἔνα,—νὰ καλέσῃ π. χ. αὐτὸν πλησίον του, νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ ὀρισμένα μέρη τῆς ψυχῆς του, νὰ τοῦ προσφέρῃ ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του,—πηγάξει ἐξ ἐκείνης τῆς ἐσωτερικῆς του σφαίρας, ἐξ ἐκείνου τοῦ βάθους του, τὸ ὁποῖον ὠνομάσαμεν ἀνωτέρω «καρδίαν». Πᾶν ὅ,τι δὲ πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς καρδίας φέρει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ. Τὸ κίνημα, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Μόνος προσφέρει ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν Ἔνα, εἶναι κίνημα, τὸ ὁποῖον περιέχει ὀλόκληρον τὴν μοναδικότητα καὶ τὴν ἀπόλυτον ἀτομικότητα τοῦ Μόνου. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ μέρος τοῦ κινήματος τούτου, τὸ ὁποῖον φαίνεται εἰς τὸν ἐπιπόλαιον παρατηρητὴν ὡς ἐξωτερικὸν καὶ μὴ μοναδικόν, δὲν συλλαμβάνεται πλήρως καὶ ὀρθῶς παρὰ μόνον ὡς κᾶτι, τοῦ ὁποῖου τὰ κύρια συστατικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀπολύτως ἀτομικά. Ἡ ἀποκάλυψις ἢ ἡ προσφορὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας δύναται νὰ γίνῃ μόνον κατὰ τρόπον ἀπολύτως ἀτομικόν. Διὰ νὰ τὴν ἐκδηλώσωμεν καὶ νὰ τὴν καταστήσωμεν συλληπτὴν εἰς τὸν ἄλλον ἀναγκαζόμεθα βεβαίως νὰ περιπλέξωμεν αὐτὴν μετὰ στοιχείων κοινωνικῶν. Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος συλλαμβάνει μόνον αὐτά, οὐδὲν συλλαμβάνει ἐκ τοῦ κινήματός μας. Τούναντίον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος παρανοεῖ μὲν αὐτά, ἀλλὰ διαισθάνεται ἐπιτυχῶς τὸ πέραν αὐτῶν κείμενον, μᾶς «καταλαμβάνει». Διότι τὰ ἐν λόγῳ στοιχεῖα εἶναι ξένα πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας ἢ τὴν προσφορὰν του, ξένα πρὸς τὴν μετὰ τοῦ Ἐνὸς σχέσιν μας, τὴν ὁποῖαν θέλομεν πρωτοφανῆ καὶ μοναδικήν.

Τὰ δὲ κοινωνικὰ στοιχεῖα οὔτε πρωτοφανῆ εἶναι οὔτε μοναδικά. Ὅσάκις ἡ φύσις των αὐτῆ καταστῆ εἰς ἡμᾶς συνειδητή, ἢ παρείσφρησις των εἰς τὸν δεσμόν μας μετὰ τοῦ Ἐνός, ὅσον ἀναγκαία καὶ ἂν εἶναι, ὅσον καὶ ἂν ἀποτελῆ τμῆμα τῶν θεμελίων τοῦ δεσμοῦ καὶ προϋπόθεσίν του, — (καὶ ἀποτελεῖ τοιαύτην προϋπόθεσιν, διότι ἄνευ τῶν στοιχείων τούτων ὄχι μόνον ἢ ἐν λόγῳ σχέσις, ἀλλὰ πᾶσα γενικῶς κοινωνία ἀνθρώπων εἶναι ἀδύνατος) — μᾶς στενοχωρεῖ. Κατὰ παρατήρησιν τοῦ Marcel Proust,¹⁾ θὰ ἠθέλομεν καὶ αὐτοὺς τοὺς πολυτίμους λίθους κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐδώρησε, καὶ αὐτὰς τὰς λέξεις ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας μᾶς ἔγραψεν ἀγαπημένον πρόσωπον, καμωμένας ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκ τῆς οὐσίας ἐνὸς παροδικοῦ δεσμοῦ καὶ ἐνὸς ὠρισμένου ὄντος. Τὸν δεσμόν μας μετὰ τοῦ Ἐνός θέλομεν τόσον μοναδικόν, ὥστε δὲν ἀνεχόμεθα ἐντὸς αὐτοῦ τίποτε τὸ μὴ μοναδικόν. Ἡ συναίσθησις μας, ὅτι ὑπάρχει τοιοῦτόν τι εἰς τὸν δεσμόν μας δύναται νὰ τὸν διαλύσῃ, νὰ φέρῃ ἀποξένωσίν μας ἀπὸ τὸν Ἐνα, ἢ ὁποία εἰς τινὰς περιπτώσεις εἶναι, κατὰ τὸν Georg Simmel,²⁾ περισσότερον ἀκατανίκητος ἀπὸ ἀποξένωσιν ὀφειλομένην εἰς διαφορὰς ἢ εἰς ἔλλειψιν συνεννοήσεως. — Διὰ νὰ ἐκφράσῃ ἐν τούτοις ὁ Μόνος τὸ διὰ παντὸς μὴ μοναδικοῦ μέσου ἀνέκφραστον παραμένον κύριον περιεχόμενον τῆς πρὸς τὸν Ἐνα ὁμιλίας του, τὴν ὁποίαν θὰ ἠθέλεν ἐξ ἄλλου ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον ἀπηλλαγμένην στοιχείων μὴ μοναδικῶν, εἶναι ἠναγκασμένος νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ὀλιγώτερον μοναδικὰ τῶν μέσων. Διὰ νὰ προσεγγίσῃ τὸν Ἐνα—διότι πᾶσα ὁμιλία τοῦ Μόνου πρὸς αὐτὸν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐν λόγῳ προσέγγισιν—εἶναι ἠναγκασμένος νὰ προσφύγῃ εἰς ἐκεῖνο, ἢ φύσις τοῦ ὁποίου, ἐφ' ὅσον εἶναι εἰς αὐτὸν συνειδητή, τὸν ἀπομακρύνει, τὸν ἀποξενώνει ἀπὸ τὸν Ἐνα. Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα ἔχουν ἀξίαν μόνον ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον χρησιμεύουν ὡς μέσα ὀδηγοῦντα τὴν διαίσθησιν τοῦ Ἐνός εἰς σύλληψιν νοημάτων πέραν αὐτῶν κειμένων, — ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον

1) Marcel Proust, *A la Recherche du Temps Perdu*, I, Du Côté de chez Swann, Τόμ. Α', σελ. 314.

2) G. Simmel, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 511—512.

χρησιμεύουν ὡς μέσα προσεγγίσεως Μόνου καὶ Ἐνός. Ἄλλως ἀποτελοῦν ἐμπόδια, δυσχερείας ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ συντριβοῦν αἱ δυνάμεις τῶν ἀγωνιζομένων.—Ἄλλ' ἄς μὴ ἀρκούμεθα εἰς γενικότητα. Ἄς ἴδωμεν τὸ πρόβλημά μας ὑπὸ μορφήν περισσότερον συγκεκριμένην.

Ὅμιλῶν πρὸς τὸν ἄλλον ζητῶ νὰ καταστήσω εἰς αὐτὸν συλληπτὰ ὁρισμένα κοήματα διὰ σημείων συνδεομένων ἀμέσως πρὸς τὸ σῶμα μου.¹⁾ Αἱ χειρονομίαι μου καὶ αἱ ἐκφραστικαὶ τοῦ προσώπου μου κινήσεις, αἱ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξερχόμεναι λέξεις, φράσεις ἢ καὶ οἱ ἀπλοῖ ἤχοι, ὡς σχηματιζόμενοι ἐπὶ τοῦ σώματός μου ἢ δι' αὐτοῦ, ἀμέσως δὲ πρὸς αὐτὸ συνδεόμενοι, εἶναι στοιχεῖα τῆς ὁμιλίας. Τοῦναντίον αἱ γραπτὰ λέξεις μου δὲν ἀποτελοῦν τοιαῦτα στοιχεῖα. Ἄν ὀνομάζωμεν ὁρισμένας ἐπιστολάς ἢ ὁρισμένα ποιήματα ὁμιλίας, τοῦτο συμβαίνει διότι εἰς αὐτὰ ἀπαντῶμεν γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι περισσότερον ξένα πρὸς τὸν νεκρὸν χάρτην καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ σχήματα ἢ πρὸς τὸ ζῶν σῶμα καὶ τὰς ἐκφράσεις του. Ἀνωτέρω διεπιστώσαμεν μεγάλην ὁμοιότητα μεταξὺ τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα καὶ τοῦ ποιήματος—τῆς ὁμιλίας τοῦ ποιητοῦ—, ἂν καὶ τὸν τελευταῖον τοῦτον «ἀκούομεν» συνήθως ἔχοντες πρὸ ἡμῶν μόνον τὸν νεκρὸν χάρτην. Εἶναι ἀνσμφισβήτητον, ὅτι ἡ ὁμιλία—ἐν τῇ στενῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ—τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα ἔχει πολὺ περισσότερα τὰ κοινὰ πρὸς τὸ ἔντυπον ποίημα ἢ πρὸς οἵανδήποτε διὰ «ζώσης φωνῆς» συνομιλίαν ὑποθέσεων. Ἡ «ζῶσα φωνή» τῶν ἐμπόρων εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον τοιαύτη ἀπὸ τὸ νεκρὸν ἔντυπον τοῦ ποιητοῦ, διὰ τοῦ

1) Δὲν ὁμιλοῦμεν μόνον διὰ λέξεων (πρὸβλ. κυρίως Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, Τόμος Β', 1922, σελ. 156 καὶ ἐπ.). Ἡ διὰ λέξεων ὁμιλία δὲν καλύπτει εἰμὴ μικρὸν μόνον τμήμα τοῦ ὅλου πεδίου τῆς ὁμιλίας. Τὸ βρέφος ὁμιλεῖ πολὺ πρὶν ἢ «ἀρχίσει νὰ ὁμιλῇ», ὡς λέγουν συνήθως συγγέοντες τὴν ὁμιλίαν γενικῶς πρὸς τὴν διὰ λέξεων ὁμιλίαν. Τὰ ζῶσα ἐστερημένα τῆς τελευταίας ταύτης εἶναι περροικισμένα διὰ τῆς πρώτης. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ κατέχοντες καὶ χρησιμοποιοῦντες τὴν γλώσσαν τῶν λέξεων δὲν ἐκφραζόμεθα μόνον δι' αὐτῆς. Ἐχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας καὶ ἄλλας γλώσσας πλὴν αὐτῆς καὶ τόσον ἄλλο πλῆθος ἐκφραστικῶν μέσων τοῦ σώματος.

ὁποίου ζητεῖ οὗτος νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ νοήματα τῆς αὐτῆς φύσεως μὲ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ζητεῖ νὰ ἐκφράσῃ ὁ Μόνος διὰ τῆς ὁμιλίας του πρὸς τὸν Ἐνα. Τὸ περιεχόμενον τῆς «ζώσης φωνῆς» τῶν ἐμπόρων, ὑπαγορευόμενον ὑπὸ τοῦ λογικοῦ, σύγκειται ἐκ στοιχείων «ξηρῶν», «σκληρῶν» καὶ «ψυχρῶν» — «νεκρῶν», ὡς ἡ ἐστερημένη ζωῆς καὶ ἐσωτερικῆς κινήσεως ὕλη (Stoff), — ἐνῶ ἀντιθέτως τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα, ἐκπηγάζον ἐκ τῆς «καρδίας» τοῦ ὁμιλοῦντος, ἀποτελεῖται ἐκ στοιχείων «θερμῶν», «μαλακῶν» καὶ «ρευστῶν» — «ζώντων», ὡς ἡ πλουσία εἰς ἐσωτερικὴν κίνησιν ὕλη (Materie).¹⁾ Ἡ «ζῶσα φωνή» τοῦ ἐμπόρου καλύπτει «πράγματα», ἐνῶ ἡ ὁμιλία τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα αὐτὸν τοῦτον τὸν «ἐαυτόν» μας. Καὶ ὅμως τόσον ὁ πρὸ τοῦ Ἐνὸς Μόνου, ὅσον καὶ ὁ πρὸ ἐμπόρου ἔμπορος, διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ καταστήσουν συλληπτὰ εἰς τὸν πρὸ αὐτῶν ἰστάμενον, προσφεύγουν εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα σημείων: τὴν γ λ ὦ σ σ α ν.

Τί νοοῦμεν ὅμως λέγοντες «γλῶσσα»: Πρὸς τὴν λέξιν ταύτην συνδέονται πλεῖσται καὶ πολὺ ἀπέχουσαι ἀπ' ἀλλήλων ἔννοιαι. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ νοηθῇ αὕτη ὡς ἀπλοῦν σύστημα σημείων, συμβόλων²⁾ κειμένων ἐκτὸς τῆς ψυχῆς, τῆς ὁμιλίας καὶ γενικώτερον τῆς ζωῆς τῶν καθ' ἕκαστα προσώπων, ὅπου καὶ μόνον πραγματοποιοῦνται,³⁾ — σημείων, συμβόλων ἰσχυόντων ὑπεράνω τῶν καθ' ἕκαστα προσώπων.⁴⁾

1) Πρὸβλ. καὶ Ferdinand Tönnies, Gemeinschaft und Gesellschaft, 6η καὶ 7η ἔκδοσις, 1926, σελ. 133—134.

2) Leo Weisgerber Sprache, εἰς Handwörterbuch der Soziologie, σελ. 592 καὶ ἐπ., — J. Vendryes, Le Langage - Introduction linguistique à l'Histoire (L' Evolution de l'Humanité), 1921, σελ. 8 καὶ ἐπ. — O. Spengler, Der Untergang des Abendlandes, Τόμ. Β', σελ. 156 καὶ ἐπ. — H. Delacroix Le Langage εἰς G. Dumas, Traité de Psychologie, Τόμ. Β', σελ. 152 καὶ ἐπ. — Theodor Litt, Individuum und Gemeinschaft, passim, κυρίως σελ. 151 καὶ ἐπ., 158 καὶ ἐπ., 163 καὶ ἐπ., 167 καὶ ἐπ., — Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, κυρίως σελ. 330.

3) Alfred Vierkandt, ἐνθ' ἄνωτ.

4) Ἡ «γλῶσσα» αὕτη οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ «αἷμα τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ» «γλῶσσαν» (Friedrich Gundolf, George, σελ. 59), περὶ τῆς ὁποίας μᾶς ὁμιλεῖ ὁ Παναγ. Κανελλόπουλος εἰς

Οὐδὲν προσωπικὸν—πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀπολύτως ἀτομικὸν—στοιχεῖον ὑπάρχει εἰς τὴν γλῶσσαν δεδομένον. Πᾶν ὅ,τι συνιστᾷ ταύτην εἶναι καθαρὸς τύπος. Τυπικαὶ εἶναι αἱ κινήσεις τοῦ σώματός μας, αἱ ἀπαιτούμεναι διὰ τὴν πραγματεποίησιν παντὸς γλωσσικοῦ σημείου—καὶ τυπικὸν εἶναι τὸ νόημα τὸ συνδεόμενον πρὸς τοῦτο. Καὶ πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶχεν ἄλλως; Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν τὸ ἐκφευγόν τοῦ τύπου στοιχεῖον, τὸ προσκεκολλημένον ἀναποσπᾶστως πρὸς μίαν καὶ μόνην ὁρισμένην πράξιν, τὸ ἀκατανόητον ἐκτὸς αὐτῆς καὶ μακρὰν τῆς προσωπικότητος, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπήγασε, νὰ νοηθῆ ἐπιβαλλόμενον γενικῶς ὡς ἀντικείμενικὴ καὶ ἀπρόσωπος ἀξία, — ὅπως ἀκριβῶς ἐπιβάλλονται τὰ γλωσσικὰ σύμβολα; Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ παρὰ μόνον τὸ γενικόν, τὸ δυνάμενον δηλαδὴ ν' ἀναχθῆ εἰς τύπον, τὸ τυπικόν, τὸ κοινωνικόν. Μόνον τὰ τυπικά, τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα τῆς ὁμιλίας μας ἀποτελοῦν ἤδη ἢ δύνανται ν' ἀποτελέσουν στοιχεῖα τῆς γλώσσης, ὡς ὁρίσαμεν αὐτὴν ἐνταῦθα. Ἐάν ἐξηρτώμεν τὸν βαθμὸν τῆς κοινωνικότητος ἱστορικοῦ τινος φαινομένου ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συνιστώντων αὐτὸ κοινωνικῶν στοιχείων, θὰ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν γλῶσσαν, τὴν εἰς κοινωνικὰ καὶ μόνον εἰς τοιαῦτα στοιχεῖα ἀναλυομένην, ὡς κατ' ἐξοχὴν «κοινωνικόν» φαινόμενον. Ἀκόμη καὶ λέξεις τῆς, ὡς ἡ λέξις Θεός, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων ἂν καὶ δὲν ἀποτελῆ πάντοτε, πρέπει τοῦλάχιστον ν' ἀποτελῆ ἐντὸς τῶν ψυχῶν μας ὅ,τι προσωπικώτερον ἔχει ἕκαστος ἐξ ἡμῶν, ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ὑπεράνω ἡμῶν ἰσχυούσης γλώσσης εἶναι τόσον καθαρῶς τυπικόν, ὅσον καὶ τὸ περιεχόμενον πάντων τῶν ἄλλων συμβόλων τῆς. Διὰ τοῦτο ἡ γλῶσσα εἶναι πρόσφορον μέσον πρὸς διατύπωσιν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ μας κοινωνικῶν νοημάτων. Ὁ ἔμπορος, ἐφ' ὅσον κατέχει καὶ χειρίζεται καλῶς τὴν γλῶσσαν, εὐρισκόμενος ἔναντι καλῶς ἐπίσης κατέχοντος αὐτήν, δύναται νὰ καταστήσῃ εἰς τὸν ἄλλον συλληπτὰ πάντα τὰ «ἐμπορικά» του νοήματα. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀνεπίδεκτον διατυπώσεως. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ διαφύγῃ τοῦ γνώστου τῆς χρησιμοποιουμένης γλώσ-

τὴν «Κοινωνίαν τῆς Ἐποχῆς μας» (σελ. 23 καὶ ἐπ.). Αὕτη δὲν ἰσχύει ἀπλῶς ὑπεράνω τῶν καθ' ἕκαστα προσώπων, ἀλλὰ ζῆ ἐντὸς τοῦ Μεγάλου Ἀτόμου τοῦ Ποιητοῦ.

σης τοῦ παρακολουθοῦντος μετὰ προσοχῆς καὶ καθαρῶς διανοίας τὴν ὁμιλίαν τοῦ ἐμποροῦ. Καὶ ἂν ἀκόμη συμβῆ τοιαύτη τις διαφυγή, παρανόησις τις—τῆς ὁποίας ἡ ἄρσις ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι ἀδύνατος—ὁ ἔμπορος δὲν θὰ αἰσθανθῆ ἑαυτὸν ἀπομεινωμένον ψυχικῶς ἔναντι τοῦ παρανοήσαντος, διότι διὰ τὸν ἔμπορον—διὰ τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ ἐμποροῦ,¹⁾ εἰκόνα τοῦ ὁποίου μᾶς ἔδωσεν ὁ Ferdinand Tönnies εἰς τὸ ἔργον του «Κοινότης καὶ Κοινωνία»,—δὲν ὑπάρχουν ψυχικαὶ ἀποστάσεις: ψυχικαὶ προσεγγίσεις, ψυχικαὶ μονώσεις. Αὐτὸν ὑπηρετεῖ πιστῶς ἡ γλῶσσα. Εἰς ἐκεῖνον ὅμως, ὁ ὁποῖος γνωρίζει καλῶς τὰς ἀνωτέρας ἀποστάσεις, εἰς τὸν Μόνον, διὰ τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐνὸς παρανόησις του σημαίνει πόνον, κατὰ τὴν ὁμιλίαν του ἀκριβῶς πρὸς τὸν Ἐνα, τὸ κοινὸν μέσον συνεννοήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἡ γλῶσσα, ἀρνείται τὰς ὑπηρεσίας της.—Τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας ἡμῶν πρὸς τὸν Ἐνα σύγκεται, ὡς γνωρίζομεν, ἐκ στοιχείων ἀπολύτως ἀτομικῶν, ἐκ νοημάτων, τὰ ὁποῖα δὲν διατυποῦνται, δὲν περιλαμβάνονται ἐντὸς τῆς γλώσσης. Πῶς θὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ἔκφρασίν των; Διὰ σημείων βεβαίως ἐπίσης μοναδικῶν. Τὰ συνιστῶντα τὴν γλῶσσαν τυπικὰ σημεῖα εἶναι τελείως ἀπρόσφορα πρὸς τοῦτο. Μετ' αὐτῶν συνδέονται νοήματα ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τυπικά. Τὸ μοναδικὸν νόημα (περιπελεγμένον πάντοτε μετὰ τυπικῶν νοημάτων) ἐκφράζεται—οὐδέποτε διατυποῦται—διὰ μοναδικῆς ἀποχρώσεως κινήσεώς μας, φωνῆς μας ἢ λάμπσεως τῶν ὀφθαλμῶν μας—κινήσεως, φωνῆς καὶ λάμπσεως, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν πάντοτε καὶ κοινωνικόν τι συγχρόνως. Ἄν ἐντὸς τῆς ψυχῆς μας λέξις τις ἢ ἄλλο γλωσσικὸν σύμβολον πληρωθῆ διὰ πλούτου ἀπολύτως ὀτομικῶν νοημάτων, τοῦτον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν διὰ ξηροῦς ἀρθρώσεως τῆς λέξεως ἢ δι' ἄλλου ξηροῦ καὶ ἀπροσώπου σχηματισμοῦ σημείου. «Ρ η τ ὄ ν γ ἄ ρ ο ὐ δ α μ ὠ ς ἔ σ τ ι ν», λέγει ὁ Πλάτων εἰς τὴν «Ἐβδόμην Ἐπιστολήν» του.²⁾ Οὐδεὶς «νοῦν ἔχων» ἐμπιστεύεται

1) Λέγοντες «ἔμπορος» δὲν νοοῦμεν ἀπλῶς τὸν ἀσκοῦντα τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμποροῦ, ἀλλὰ γενικώτερον τὸ μέλος τῆς «κοινωνίας» ἐν τῇ στενῇ τῆς λέξεως ἐννοία. Πρὸβλ. Ferd. Tönnies, Gemeinschaft und Gesellschaft, σελ. 51 καὶ ἐπ. καὶ σελ. 160 καὶ ἐπ. καὶ Π. Κανελλόπουλου, Ἡ Κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας, σελ. 96 καὶ ἐπ.

2) 341 c. Ὁ γάλλος μεταφραστὴς τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Πλάτωνος J o-

ποτε τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ πλοῦτον εἰς τὸ «ἀσθενές» καὶ «ἀμετακίνητον» τῶν ξηρῶν τύπων.) Ὁ Πλάτων, λέγων ταῦτα, ἔχει κυρίως ὑπ' ὄψιν τοὺς γραπτοὺς τύπους. Μήπως ὁμως τὸ «ἀσθενές» καὶ «ἀμετακίνητον» προσιδιάζει μόνον εἰς αὐτούς; Πάντα τὰ γλωσσικὰ σημεῖα, ἐφ' ὅσον θεωροῦνται ὡς ἀπροσώπως ἰσχύοντα ἢ καὶ ἐν τῇ πραγματοποιήσει των μακρὰν τῶν συμπληρούντων αὐτὰ ἀπολύτως ἀτομικῶν ἐκφράσεων, εἶναι «ἀσθενῆ» καὶ «ἀμετακίνητα». Πόσον ἀληθές εἶναι τοῦτο γνωρίζει πολὺ καλῶς ὁ Μόνος. Εὐρισκόμενος πρὸ τοῦ Ἐνὸς «σχίζει τὸ στήθος του, γυμνώνει τὴν καρδίαν του, ζητεῖ τὴν κραυγὴν τὴν δυναμένην νὰ ἐκφράσῃ τὴν συγκίνησιν, ἐκ τῆς ὁποίας εἶναι μεθυσμένος», ἀλλ' «αἰσθάνεται, ὅτι ἡ φροῦσις τὸν προδίδει, ὅτι καμμία λέξις δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ φέρῃ πρὸς ἄλλα χεῖλη τὸν παλμόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ ἰδική του ἐδονήθη. Φωνάζει, ἐξηγεῖ, ἰκετεύει. Σπανίως ἔρχεται ἀπάντησις καί, ὅταν αὕτη ἔλθῃ, (ὁ Μόνος) ἐρωτᾷ ἑαυτὸν κατάπληκτος: «Δὲν μὲ ἤκουσεν (ὁ Εἷς) ἢ μετεβάλλομεν γλῶσσαν;»²⁾— Ὅσον καὶ ἂν ἀγωνίζεται ὁ Μόνος διὰ νὰ ἐκφράσῃ αὐτό, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ καταστήσῃ συλληπτὸν εἰς τὸν Ἐνα, ὅσον καὶ ἂν ἡ ὁμιλία του συναγωνίζεται τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον τῶν ἐν αὐτῇ ἀπολύτως ἀτομικῶν νοημάτων καὶ μοναδικῶν ἐκφράσεων, ὁ Εἷς, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ καταλάβῃ αὐτήν, (ἄλλως ὁ Μόνος θὰ ὑποφέρῃ), δὲν συλλαμβάνει συνήθως παρὰ μόνον τὸ τυπικὸν τῆς μέρος. Ἐὰν πρὸς τὴν γλῶσσαν εἶναι συνδεδεμένη, ὡς παρατηρεῖ ὁ Oswald Spengler,³⁾ ἡ ἔννοια τοῦ σχολείου, ἡ δύναμις τῆς συλλήψεως τῶν μοναδικῶν συμβόλων οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς οἵανδήποτε σχολικὴν ἀγωγὴν. Μόνον τὸ τυπικὸν δύναται νὰ διδαχθῇ καὶ μόνον ἐπ' αὐτοῦ δίδομεν πρὸ τῆς κοινωνίας — ὄχι μόνον εἰς τὰ σχολεῖα ἢ τὰ πανεπιστήμια, ἀλλ' εἰς ἕκαστον βῆμα καὶ εἰς ἑκάστην κίνησιν μας — ἐξετάσεις.

s e p h S o u i l h é, (Collection des Universités de France, P l a t o n, Œ u v r e s C o m p l è t e s, Τόμος XIII) μεταφράζει ὀρθότατα τὴν ἐν τῷ κειμένῳ φροῦσιν διὰ τοῦ: «Il n'y a pas moyen en effet de les mettre en formules». Τὸ «οὐδὲ μὴ ὀρθότατα» τοῦ Πλάτωνος εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε μὲν διατυπῶνται, ἀλλὰ θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐκφρασθῇ.

1) Πλάτωνος, Ἑβδόμη Ἐπιστολή, 342e ἕως 343a.

2) Edouard Estaunié, Solitudes, 1930, σ. 144.

3) Oswald Spengler, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 161.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ὀρθὴ σύλληψις τοῦ τυπικοῦ μέρους τῆς ὁμιλίας τοῦ ἄλλου μᾶς ἱκανοποιεῖ. Νομίζομεν συνήθως — τὴν σημασίαν δὲ τῆς ἀληθείας ταύτης διὰ τὸν ἄνθρωπον τῆς καθημερινῆς ζωῆς μᾶς ἔδειξεν ὁ Παν. Κανελλόπουλος, 1) — νομίζομεν, ὅτι ἐκατάλαβαμεν τὸν ἄλλον, ὅταν ἐγίναμεν κύριοι τοῦ κοινωνικοῦ νοήματος τῆς ὁμιλίας του. Δὲν ἀπατώμεθα πάντοτε ὡς πρὸς τοῦτο. Ἡ ἀπάτη μας ὁμως εἶναι σκληρὰ διὰ τὸν Μόνον, ὅταν ἡμεῖς ἀποτελοῦμεν Ἐνα δι' αὐτόν. Διὰ τῆς εἰς τὴν ὁμιλίαν του ἀπαντήσεώς μας π. χ., διὰ τῆς ὁποίας προκαλοῦμεν αὐτόν νὰ θέσῃ εἰς τὴν δοκιμασίαν τῆς συζητήσεως τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα — ὡς ἐὰν ἦτο δυνατόν ἡ ὁμιλία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Μόνος ζητεῖ νὰ μᾶς προσφέρει ἢ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸν ἑαυτόν του, ὅσον καὶ ἂν τὸ περιεχόμενόν της ἐμφανίζεται ὑπὸ μορφὴν γνώμης, ν' ἀποτελῇ γνώμην ἀμφισβητήσιμον καὶ συζητήσιμον —, ἀπωθοῦμεν μακρὰν μας τὸν ἀγωνιωδῶς προσπαθοῦντα νὰ μᾶς προσεγγίσῃ. Ἀποκρούομεν (ἔστω καὶ ἀσυναίσθητως) τὴν προσφορὰν ὀλοκλήρου του τοῦ εἶναι. — Ἡ ἀπάντησίς μας εἰς τὸν Μόνον, διὰ τῆς ὁποίας δεικνύομεν, ὅτι συνελάβομεν μὲν ὀρθῶς τὸ τυπικὸν νόημα τῆς ὁμιλίας του, ἀλλὰ συνεπληρώσαμεν αὐτὸ δι' ἰδίων μας ἀπολύτως ἀτομικῶν νοημάτων, ξένων πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα οὗτος «ἤθελε νὰ μᾶς εἴπῃ», σημαίνει δι' αὐτόν «παρὰ νόησιν» τῆς ὁμιλίας του, ἀπομάκρυνσίν του δηλαδὴ ἀπὸ ἡμᾶς. Παρὰ νόησιν (ἀπομάκρυνσιν), ὁ πρὸς ἄρσιν τῆς ὁποίας ἀγὼν εἶναι ἐκ τῶν δυσχερεστάτων. Πρὸς ἄρσιν αὐτῆς δὲν ἀρκοῦν μόνον αἱ δυνάμεις τοῦ παρὰ νοηθέντος ἢ ἡ εὐδυ-

1) Πρὸς βλ. κυρίως Παν. Κανελλόπουλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, § 11 (ἐν τῷ Ἀρχεῖφ κλπ. σελ. 166 - 168). — «Τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν στοιχεῖον,» παρατηρεῖ ὁ Π. Κανελλόπουλος (ἐνθ' ἄνωτ.) «τὸ ὁποῖον θὰ προσδώσωμεν εἰς τὸν ἔρωτά μας ἢ τὴν φιλίαν μας — θαῦμα καὶ αὐτὸ καὶ διὰ ἐξ ἴσου ἀνεξήγητον, ὅπως καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα διατηρεῖ τῶν ἀνθρώπων ἡ μνήμη — δὲν θὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν οὐδ' ὑπ' ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον στρεφόμεθα καὶ ἀφιερούμεθα. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ εἶναι πλήρης τοιούτων μικρῶν παροραμάτων, τὰ ὁποῖα ὅσον περισσότερο μικρὰ εἶναι, τόσοσιν μεγαλειότεραν πικρίαν γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν μας. . . . Ἐκάστη κίνησίς μας σημαίνει καὶ κάποιαν ἀχαριστίαν πρὸς τὸν πλησίον μας. Δι' ἐκάστου βήματός μας ἀντιπαρερχόμεθα καὶ κάτι, τὸ ὁποῖον προσφέρει εἰς ἡμᾶς ὁ γείτων μας. Δὲν ὑπάρχει διάλογος, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ μὴ μείνῃ ἀνανταπόκριτον ἐκεῖνο τὸ νόημα τῶν λόγων μας. εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδομεν κυρίως σημασίαν».

κρισία καὶ ἡ καλὴ πίστις τοῦ ἄλλου. Οὐδεμία σειρά συλλογισμῶν, οὐδεμία ἀποδεικτικὴ τέχνη δύναται ν' ἀποδείξῃ εἰς τὸν παρανοήσαντα τὴν πλάνην του. Ὅσον καὶ ἂν ἐντείνη ὁ τελευταῖος οὗτος ὄλας τὰς διανοητικὰς του δυνάμεις μὲ ὅλην τὴν καλὴν πρόθεσιν νὰ καταλάβῃ, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐστερημένος τῆς διαισθητικῆς ἐκείνης ἰκανότητος, διὰ τῆς ὁποίας καὶ μόνῃς δύναται τις νὰ γίνῃ κύριος τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ τοῦ ἄλλου, ματαιοπονεῖ.— «Es wäre ganz gut, wenn es jemanden gäbe, der solche Sachen versteht», θέτει ὁ R a i n e r M a r i a R i l k e ¹⁾ εἰς τὰ χεῖλη ἐνὸς τῶν πλέον λεπτῶν καὶ ζωντανῶν προσώπων τοῦ ἔργου του.— Μόνον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶναι «οἰκεῖός τε καὶ ἄξιός τοῦ πράγματος, θεῖος ὢν» ²⁾ — διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν διὰ μίαν ἀκόμη φοράν πλατωνικὴν ἔκφρασιν — δύναται νὰ διαισθανθῇ τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν τοῦ ἄλλου. Πρὸ τοιούτων ὅμως δὲν εὐρισκόμεθα εἰμὴ εἰς ἐκτάκτους τινὰς στιγμάς. Ἡ σημασία τούτου διὰ τὸν Μόνον καὶ διὰ τὸν ἀγῶνά του κατὰ τὴν πρὸς τὸν Ἐνα ὁμιλίαν του εἶναι αὐτονόητος.

Γράφοντες τὰ ἀνωτέρω εἶχομεν ὑπ' ὄψιν μας ὁμιλίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ὁ ὁμιλῶν — ὁ Μόνος —, ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸς ὃν αὕτη — ὁ Εἷς — εἶναι ἄνθρωπος.— Ἐρωτᾶται ὅμως: Δύναται ἄρα γε νὰ εἶναι «Εἷς» καὶ ὃν τι μὴ ἄνθρωπος; Εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ πρὸς μὴ ἄνθρωπον; — Ὅν ἐστερημένον διὰ τοὺς ὀφθαλμούς μας ψυχῆς οὐδέποτε ἀποτελεῖ βεβαίως δι' ἡμᾶς Ἐνα. Ἀπὸ τὸν Ἐνα μᾶς χωρίζει ψυχικὴ ἀπόστασις, τοιαύτη ὅμως δὲν εἶναι νοητὴ εἰμὴ μεταξὺ ἐμψύχων ὄντων. Τὸ «πρᾶγμα» οὐδέποτε ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ τὴν ψυχικὴν μας μόνωσιν, ἐφ' ὅσον τοιαύτη λύτρωσις σημαίνει ψυχικὴν προσέγγισιν, εἰς τὴν προκειμένην δὲ περίπτωσιν οὔτε τὸ Ἐγὼ εἶναι φυσικὰ δυνατὸν νὰ πλησιάσῃ τὴν ψυχὴν πράγματος ἐστερημένου ψυχῆς, οὔτε τὸ ἄψυχον πρᾶγμα νὰ πλησιάσῃ διὰ ψυχῆς τὸ Ἐγὼ. Οὐδεμίαν ἀνταπόκρισιν περιμένει τις ἀπὸ τὸ

1) R a i n e r M a r i a R i l k e, Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brügge, 1920, Erstes Bändchen, σ. 125.

2) Π λ ά τ ω ν ο ς, Ἐβδόμη Ἐπιστολή, 340c.

«κωφὸν» καὶ «βωβὸν» «πραῖγμα» — πρὸς τὸ ὁποῖον οὔτε ὁμιλίαν δύναται τις ν' ἀπευθύνη.— Ἐν ἀντιθέσει πρὸς «αὐτό», πρὸς τὸ «πραῖγμα», ἔχομεν τὸ «Σὺ».) Τοῦτο χαρακτηρίζουν αἱ ἰδιότητες ἀκριβῶς ἐκεῖναι, ἡ ὑπαρξίς τῶν ὁποίων εἰς τὸ ἔναντι τοῦ Ἐγὼ εὐρισκόμενον ὄν, ἀποτελοῦν προϋπόθεσιν τῆς δυνατότητος νὰ καταστῇ τοῦτο τόσον Εἷς διὰ τὸ Ἐγὼ, ὅσον καὶ συνομιλητῆς του. «Σὺ» εἶναι τὸ ὄν τὸ πεπρωκισμένον μὲ τὴν ἰκανότητα τοῦ δέχεσθαι καὶ τοῦ νοεῖν τὴν ὁμιλίαν μου καὶ τοῦ ἀπαντᾶν δι' ὁμιλίας πάλιν εἰς αὐτήν,— τὸ ὄν δηλαδή, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατὸν ἢ ψυχὴ μου νὰ εὕρη ἀπήχησιν,*) ὡς καὶ ἡ ἰδική του εἰς τὴν ἰδικήν μου. Ὁ βαθμὸς, τὸ εἶδος, ἡ ἀπόχρωσις τῶν ἐν λόγῳ ἀπήχησεων δημιουργοῦν τὰς διαφόρους μεταξὺ τῶν ψυχῶν μας ἀποστάσεις. Πᾶν Σὺ δύναται νὰ καταστῇ δι' ἐμέ Εἷς, κατὰ τὸν ἀγῶνα δὲ πρὸς ἄρσιν τῆς μεταξὺ μας ἀποστάσεως δύναμαι νὰ ὁμιλήσω πρὸς αὐτό. Ὅσον περισσότερο ἀνεπτυγμέναι εἶναι αἱ ἰδιότητες τοῦ Σὺ εἰς ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁμιλῶ, ὅσον τελειότερον συλλαμβάνει οὗτος καὶ ἐκφράζεται, τόσον εὐχερεστέρα εἶναι δι' ἐμέ ἢ πρὸς αὐτὸν ὁμιλία μου, τόσον ὀλιγώτερον ἐπίπονος ἢ προσπάθεια, ὅπως καταστήσω εἰς αὐτὸν συλληπτὰ ὠρισμένα νοήματα. Τὸ ὄν, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ ἰδιότητες τοῦ Σὺ ἀπαντοῦν εἰς τὴν μεγαλυτέραν των ἀνάπτυξιν, εἶναι τὸ ὁμοίόν μου : ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὁμιλία μου πρὸς αὐτὸν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ ὀλιγώτερον ἐπίπονος δι' ἐμέ. Ἐν τούτοις εἰς τὸν ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς ἐνταῦθα ἀγῶνα δὲν ἔχει οὕτω. Ἡ τραγικότης τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς Ἐνα—ἄνθρωπον, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν νὰ συλλάβωμεν καὶ νὰ δεῖξωμεν ἀνωτέρω, δὲν χρωματίζει καὶ πᾶσαν ὁμιλίαν τοῦ Μόνου πρὸς Ἐνα μὴ — ἄνθρωπον. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως τὴν ὁμιλίαν τινὸς πρὸς ζῶον—(διότι τὰ γνωρίσματα τοῦ Σὺ χαρακτηρίζουν καὶ τινὰ ζῶα. Ὁρισμένα ἔξ αὐτῶν εἶναι ἰκανὰ νὰ συλλάβουν τὴν ὁμιλίαν μου καὶ ν' ἀπαντήσουν εἰς αὐτήν. Ποῖος δὲν ἔχει

1) Πρὸβλ. Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, σελ. 165,— τοῦ αὐτοῦ, Sozialpsychologie, εἰς Handwörterbuch der Soziologie, σελ. 559,— Theodor Litt, Individuum und Gemeinschaft, σελ. 141.

2) Πρὸβλ. Alfred Vierkandt. Gesellschaftslehre, σελ. 163 καὶ ἐπ. καὶ Sozialpsychologie, σελ. 559, στήλη β'.

συνομιλήσει με σκύλον ;) Καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν ἀνθρώπου πρὸς ζῶον εὐρίσκονται δύο πραγματικαὶ συνειδήσεις ἔναντι ἀλλήλων, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον. Ἄλλ' εἰς τὴν ἀντιπαράταξιν ἀκριβῶς δύο συνειδήσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μία ἀγωνίζεται διὰ τῶν σημείων τῆς ὁμιλίας νὰ καταστήσῃ εἰς τὴν ἄλλην συληπτὰ ὁρισμένα νοήματα, τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των δὲν ἐπαυλαμβάνονται, δὲν ἀνατυποῦνται εἰς δευτέραν συνείδησιν, ἔγκειται ἢ τραγικότης τῆς ὁμιλίας τοῦ Μόνου πρὸς τὸν Ἐνα—ἄνθρωπον. Τῆς τραγικότητος αὐτῆς εἶναι ἀπηλλαγμένοι ὁρισμένοι ὁμιλῖαι ἀπευθυνόμενοι πρὸς Σὺ, τὸ ὁποῖον στερεῖται τῶν ψυχοφυσικῶν ἐκείνων ιδιοτήτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται αἱ κύρια ἰκανότητες τοῦ Σὺ.— Οὐδὲν νόημα προσευχῆς μας — ὁμιλίας μας πρὸς τὸν Θεόν—, ὅσον ἀπολύτως ἀτομικὸν καὶ ἂν εἶναι, μένει ἀσύλληπτον εἰς αὐτόν.— Ὁ Φραγκίσκος τῆς Ἀσσίζης ὁμιλῶν πρὸς τοὺς «ἀδελφούς» του — τὰ δένδρα, τὸν ἥλιον, τὰ ρυάκια—, δὲν παραπονεῖται, ὅτι μένει ἀκατάληπτος εἰς αὐτούς.— Ἄλλὰ δύναται τις νὰ ὁμιλήσῃ καὶ πρὸς ἄψυχα; Ἄν τοῦτο ἀληθεύῃ, δὲν χάνει τὴν ἰσχύν της ἢ παρατήρησις, ὅτι μόνον πρὸς «Σὺ» δύναται τις νὰ ὁμιλήσῃ; Βεβαίως ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων στερεῖται, αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, συνειδήσεως, στερεῖται τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ δέχεσθαι ὁμιλίαν καὶ τοῦ ὁμιλεῖν, εἶναι κωφὸς καὶ βωβός. Δυνάμεθα ὅμως καὶ ν' ἀπευθύνωμεν πρὸς νεκρὰ καὶ ἄψυχα ἀντικείμενα ἢ καὶ πρὸς πλάσματα τῆς φαντασίας μας ὁμιλίαν καὶ νὰ εὐρωμεν ἀπήχησιν εἰς αὐτὰ καὶ νὰ συναντήσωμεν ἀκόμη καὶ τὸν Ἐνα μεταξύ των, ἐφ' ὅσον καταστήσωμεν αὐτὰ Σὺ, ἐφ' ὅσον ἐμφυσήσωμεν εἰς αὐτὰ ζωήν, ψυχὴν, συνείδησιν καὶ τὰ προικίσωμεν με ᾄδια καὶ φωνήν. «Ὁ κόσμος τῶν πνευμάτων» λέγει ὁ G ö t h e 1) — «καὶ τῶν πραγμάτων» δύναται τις νὰ προσθέσῃ — «δὲν εἶναι κλειστός ὁ νοῦς σου εἶναι κλειστός, ἢ καρδία σου νεκρά». Ὁ ἐσωτερικὸς πλοῦτος ἐνὸς τῶν μεγάλων μυστικῶν τοῦ Μεσαίωνος—ἢ πίστις δὲν ἐπιτυγχάνει θαύματα;—καὶ τοῦ γνησίου ποιητοῦ—ἄλλου δηλαδὴ μεγάλου πιστοῦ 2)—ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀνοίγῃ τοὺς κόσμους τῶν πνευμάτων

1) Faust, στίχ. 443—444.

2) Περὶ τῆς σχέσεως μεταξύ ποιήσεως καὶ πίστεως πρβλ. Π α ν. Κ α ν ε λ.

καὶ τῶν πραγμάτων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομισθῇ, ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μόνον εἰς σπανίας περιπτώσεις θαύματος καὶ ὅτι ἀποτελεῖ προνόμιον μόνον τῶν μεγάλων ἀτόμων. Ἐναντι τῶν πρωτογόνων καὶ τῶν μικρῶν παίδων ἴσταται, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῆς ψυχολογίας,¹⁾ ἂν ὄχι ὀλόκληρος ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων (ὡς ὑπεστηρίχθη, καὶ μάλιστα διὰ τοῦς πρωτογόνους ἀπὸ τὸν L é n y - B r u h l), μέγα πάντως μέρος αὐτοῦ μετὰ τὰς ιδιότητας τοῦ Σύ. Τοῦτο βεβαίως ὀφείλεται εἰς τὴν ἀτελῆ παρὰ τοῖς πρωτογόνοις καὶ παιδίοις ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας. Ἄλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἀξιοσημεῖωτον. Ὁ ἀτελής καὶ ὁ ὑπὲρ τὸ δέον τέλειος συναντῶνται εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παραδόξως καὶ εἶναι οἱ προνομιούχοι εἰς τὰς πρὸς τὸν κόσμον τῶν νεκρῶν πραγμάτων σχέσεις καὶ ἐπικοινωνίας των. Πᾶσα μετατροπὴ νεκροῦ σώματος εἰς συνομιλητὴν, πᾶσα συνομιλία μετὰ πλάσματος τῆς φαντασίας στηρίζεται εἴτε ἐπὶ διανοητικῆς ἀτελείας ὡς ἡ τοῦ πρωτογόνου καὶ τοῦ παιδίου εἴτε ἐπὶ ὑπερνηκίσεως τοῦ λόγου, ὅπως σημειοῦται αὕτη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πιστοῦ, τοῦ ποιητοῦ ἢ καὶ τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου καθ' ὅρισμένας δημιουργικὰς αὐτοῦ στιγμάς. Ἡ φωνὴ ἀνθρώπων τινῶν εὐρίσκει ἀπλήρησιν μικροτέραν εἰς τὰ ὄτια τῶν ἀκουόντων, τῶν ζώντων, καὶ μεγαλυτέραν εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀπλῶν καὶ νεκρῶν πραγμάτων—τῆς φύσεως π.χ.—ἢ εἰς τὰ ὄτια πνευμάτων—ὡς ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς ἢ ἡ φύσις ἢ ὁ κόσμος ἀποτελεῖ δι' ὀρισμένους ἀνθρώπους τὸν Ἕνα. Μόνον ὁ Θεὸς ἢ ἡ φύσις ἢ ὁ κόσμος δύνανται νὰ τοὺς λυτρώσουν ἀπὸ τὴν μόνωσίν των.²⁾ Καὶ ὁ ἀγὼν πρὸς λύτρωσιν τῶν ἀνθρώπων τούτων

λοπούλου, Ἡ Κοινωνία τῆς Ἐποχῆς μας, σελ. 27 καὶ ἐπ. καὶ Henri Bremond, Prière et Poésie.

1) F. Challa y e, Psychologie Génétique et Ethnique εἰς G. D u m a s, Traité de Psychologie, Τόμος Β', σελ. 712 κ. ἐπ.,—Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, σελ. 168—172.—Πρβλ. καὶ τὰ περὶ L é n y - B r u h l ἄρθρα τοῦ Μ(ιχαήλ) Τ(σαμαδοῦ) τὰ δημοσιευθέντα ἐν τῷ «Ἀρχεῖφ Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν», ἔτος Γ', τεῦχος 2, σελ. 200 κ. ἐπ. καὶ ἔτος Δ', τεῦχος 1, σελ. 108 καὶ ἐπ.

2) Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ ὀρισμὸς, τὸν ὁποῖον δίδει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς τέχνης ὁ ποιητὴς Richard Dehmel. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ καλλιτέχνημα εἶναι ἐπίσης—καὶ δὴ κατ' ἐξοχὴν—τρόπος ἐπικοινωνίας μας πρὸς κάποιον «Σύ», τὸ ὁποῖον λυτρώνει τὸν δημιουργὸν καλλιτέχνην, ὁ ὀρισμὸς τοῦ Dehmel ἐπιχυρώνει τὰ ἀνωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ τονιζόμενα. « Ἡ τέ-

εἶναι σκληρός, ὅπως πᾶς ἀγὼν Μόνου. Ἡ πρὸς τὸν Ἐνα των ὁμως ὁμιλία των δὲν παρουσιάζει τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἐπιστοποιήσαμεν, μελετῶντες ἄλλην ὁμιλίαν Μόνου ἀνωτέρω. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουν δύο πραγματικαὶ συνειδήσεις ἔναντι ἀλλήλων, — ἀντιμέτωποι ἀλλήλων, ὡς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὁμιλίας Μόνου πρὸς Ἐνα ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα συμβαίνει ὅτι ἀκριβῶς καὶ κατὰ τὴν ὁμιλίαν τινὸς πρὸς ἑαυτὸν, κατὰ τὴν ὁποίαν μέρος τι τοῦ Ἐγὼ μεταβαλλόμενον εἰς Σὺ ὁμιλεῖ πρὸς τὸ Ἐγὼ ἢ δέχεται τὴν ὁμιλίαν του. Κατ' αὐτὴν δὲν διαφεύγει ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε ἀκροατὴν οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον νόημα τῆς ὁμιλίας τοῦ ἄλλου, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὰ τὰ μὴ ἀνατυπούμενα εἰς δευτέραν συνείδησιν καὶ μὴ ἐπαναλαμβανόμενα κἂν ἐντὸς τῆς αὐτῆς συνειδήσεως νοήματα τῆς ὁμιλίας τοῦ μὲν γίνονται συλληπτὰ εἰς τὸν ἄλλον διὰ τῆς μοναδικῆς των ἐμφανίσεως ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης συνειδήσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ τόσον ὁ ὁμιλητὴς, ὅσον καὶ ὁ ἀκροατὴς κινουῦνται ὄχι ὡς ἀπλᾶ εἰδῶλα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλ' ὡς κάτοικοί της ζῶντες ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐντὸς αὐτῆς. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἀνατυπώσεως τῶν νοημάτων τῆς προσευχῆς μας εἰς δευτέραν συνείδησιν ἢ ἐπαναλήψεώς των ἐντὸς τῆς συνειδήσεώς μας, διὰ νὰ τὰ συλλάβῃ ἐκεῖνος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθυνόμεθα. Διὰ τοῦτο, εὐρισκόμενοι πρὸ τοῦ Θεοῦ, ὁμιλοῦμεν πρὸς αὐτὸν χωρὶς κόπον, χωρὶς ἀγῶνα, χωρὶς τὸν κίνδυνον τῆς παρανοήσεώς μας. — Διὰ τοῦτο εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι, διὰ τοὺς ὁποίους Εἷς εἶναι ὁ Θεός. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεός ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς Ἐνα, — καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους πλὴν τοῦ ἀνωτέρω λόγους, τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα, — δύναται νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ τὴν μόνωσίν μας κατὰ τὸν πληρέστερον καὶ γνησιώτερον τρόπον. — Ἄλλ' ὁ Θεός μας δὲν εἶναι πάντοτε ὁ Εἷς δι' ἡμᾶς.

χνη», λέγει ὁ Dehmel «ὑπάρχει εἰς τὰ καλλιτεχνήματα, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν ὄχι διὰ τὸν λαόν, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν κόσμον, διὰ τὴν ψυχὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἢ διὰ τὰ λουλούδια τῶν ἀγρῶν, δι' ὅλους καὶ διὰ κανένα, διὰ τὴν αἰωνίαν ζωὴν ἢ δι' οἵανδήποτε ἄλλην ἀπεριορίστου μεγέθους μονάδα». Πρὸβλ. Richard Dehmel, Kunst und Volk ἐν Gesamte Werke, III Band, 1920, σ. 101. — Ὁ Θεός, ὁ κόσμος καὶ ἡ ψυχὴ τῶν λουλουδιῶν εἶναι τὰ «πρόσωπα», πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνεται ὁ ἀληθὴς καλλιτέχνης καὶ τὰ ὁποῖα τὸν λυτρῶνουν ἀπὸ τὴν μόνωσίν του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Γ.

Ο ΜΟΝΟΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΤΟΥ ΕΝΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΜΟΝΟΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΤΟΥ ΕΝΟΣ

Ἡ ἀξία, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὸν Μόνον ἢ πρὸς αὐτὸν ὁμιλία τοῦ Ἐνός, θὰ ἦτο καὶ εἰς ἐκείνην ἀκόμη τὴν περίπτωσιν μεγάλη, καθ' ἣν ἡ ὁμιλία αὕτη δὲν θὰ ἀπηυθύνετο κατὰ βάθος πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ θὰ ἀπετέλει μόνολογον ἀπλῶς ἐκφωνούμενον ἐνώπιόν του. Καὶ ἀσημαντα ἔτι κινήματα τοῦ Ἐνός ἔχουν σημασίαν δημιουργήματος διὰ τὸν Μόνον. Καὶ αὕτη ἡ κοινοτέρα καὶ κενωτέρα κλίσις τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἐνός — ἀπρόσωπός τις χαιρετισμός — καὶ αὕτη ἡ πλεον τυπικὴ χειρονομία του ἀποτελοῦν πολλάκις διὰ τὸν Μόνον γεγονότα σημασίας, μοναδικότητος καὶ σπουδαιότητος, τὰς ὁποίας ἡ ἱστορία ἀποδίδει μόνον εἰς τὰ μεγάλα δημιουργήματα τοῦ ψυχικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ προᾶξιν τινα γνήσιον δημιούργημα, ἢ ἐν αὐτῇ δηλαδὴ ἐπικράτησις τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ, ἀπαντᾷ καὶ εἰς πᾶν κίνημα τοῦ Ἐνός, ὡς βλέπει τοῦτο ὁ Μόνος. — "Ἄν δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν πᾶσαν ὁμιλίαν ὡς γνησίαν δημιουργίαν, διὰ τὸν Μόνον καὶ ἡ τυπικωτέρα ὁμιλία τοῦ Ἐνός ἀποτελεῖ πάντοτε μοναδικόν τι καὶ δημιουργικόν. Πᾶν ὅ,τι πηγάζει ἀπὸ τὸν Ἐνα, πᾶν ὅ,τι συνδέεται στενῶς πρὸς αὐτὸν φέρει τὸν πλοῦτον τῆς προσωπικότητός του, ἢ ὁποία διὰ τὸν Μόνον εἶναι πάντοτε μεγάλη. Ὅσάκις ὁ Εἷς ὁμιλεῖ πρὸς τὸν Μόνον, ὁ τελευταῖος οὗτος βλέπει ἀναντικατάστατον καὶ βαρυσήμαντον πλοῦτον — τὸν πλοῦτον τοῦ Ἐνός! — σπαταλώμενον πρὸς χάριν του, μοναδικόν καὶ βαρυσήμαντον δημιούργημα — τὸ δημιούργημα τοῦ Ἐνός! — γεννώμενον, δημιουργούμενον πρὸς χάριν του. — Ἡ σημασία ὅμως, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὸν Μόνον ἢ πρὸς αὐτὸν ὁμιλία τοῦ Ἐνός δὲν περιορίζεται εἰς τὰ λεχθέντα. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ ὁμιλίαν — καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτήν — θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εὔρη, ὁ Μόνος τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ τὸν ἐλύτρωνεν ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν τῆς ψυχικῆς του μονώσεως.

Πρὸς τὴν λύτρωσιν ταύτην ἀπαιτεῖται βεβαιότης τοῦ Μόνου, ὅτι ἤρθη ἢ ἀπομονοῦσα αὐτὸν ἀπόστασις. Πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ ὁμως τοιαύτη τις βεβαιότης; Διὰ τὴν ἐξακριβώσωμεν πόσον μακρὰν μας εὐρίσκειται ψυχικῶς ὁ ἄλλος,¹⁾ ποῖα δηλαδὴ εἶναι ἢ ἔναντι ἡμῶν ψυχικὴ του διάθεσις, κατὰ πόσον καὶ πῶς καταφάσκει, ἀρνεῖται τὴν ἀπόλυτον ἀτομικότητά μας ἢ ἀδιαφορεῖ πρὸ αὐτῆς, πρέπει νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὴν ψυχὴν του, εἰς τὸν «ἔσωτερικόν» του κόσμον, εἰς πραγματικότητα, τὴν ὁποῖαν δὲν δυνάμεθα νὰ διίδωμεν παρὰ μόνον μέσῳ ἄλλης κινῆσεως διαφόρου πρὸς αὐτὴν καὶ καλυπτούσης μάλιστα αὐτὴν πραγματικότητος. Τὸ «ἔσωτερικόν» τοῦ ἄλλου εἶναι ὁρατὸν μόνον μέσῳ τοῦ «ἔξωτερικοῦ» του. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἄλλου ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ σώματός του, — τὸ σῶμα εἶναι «σημα» τῆς ψυχῆς,²⁾ κατὰ τοὺς Πυθαγορείους, — διὰ τῶν σημείων τοῦ σώματός του, διὰ τῆς ὁμιλίας του. — Πᾶσα ψυχικὴ συγκίνησις, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι ἢ ἔντασις τῆς, συνακολουθεῖται³⁾ ἀπὸ φαινόμενα φυσιολογικά, ὡς εἶναι αἱ διαταραχαὶ τῆς κυκλοφορίας, τῆς ἀναπνοῆς, τῶν ἐκκρίσεων, φαινόμενα δυνάμενα ν' ἀποτελέσουν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ συγκινουμένου συλληπτὰ καὶ εἰς ἄλλον σημεία τῆς συγκινήσεως.⁴⁾ Διὰ τοῦ σώματος πράγματι «σημαίνει ἂν σημαίνει ἢ ψυχὴ».⁵⁾ Ὅχι μόνον οἱ ψυχικοὶ κυματισμοὶ μας, αἱ ψυχικαὶ διαθέσεις μας, τὰ συναισθήματά μας, τὰ πάθη μας, ὅχι μόνον τὰ ἐντὸς ἡμῶν ἀντικειμενικὰ νοήματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν τῶν ψυχῶν μας, (ἀδιάφορον ἂν ὁ ἄλλος δύναται ἢ ὄχι νὰ συλλάβῃ τοῦτο), ἐκφράζεται, παριστᾶται διὰ τῶν σημείων τοῦ σώματός μας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει μόνον τὴν ἰκανότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἔσωτερικόν του διὰ τῆς ὁμιλίας. Ἡ ἐκφρασίς μας δύνα-

1) Πρὸβλ. ἀνωτέρω σελ. 19.

2) Πλάτωνος, Κρατύλος, 400 Β.

3) G. Dumas, L'Expression des Emotions εἰς G. Dumas, Traité de Psychologie, τόμος Α', σελ. 606.

4) Wilhelm Wundt, Grundriss der Psychologie, 4η ἐκδοσις, 1901, σελ. 104 καὶ ἐπ.

5) Πλάτωνος, ἐνθ' ἀνωτ. 400 C.

ται νὰ μᾶς ἐλαφρύνῃ, νὰ μᾶς ἀνακουφίσῃ, νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ. 1) Ὁ σύνδεσμος ὁρισμένων σημείων τῆς ὁμιλίας μας πρὸς ὁρισμένα ἐκφραζόμενα διὰ τῶν σημείων τούτων ἐσωτερικὰ γεγονότα εἶναι τοιοῦτος, ὥστε δύναται τις ν' ἀποκρούσῃ πάντα χωρισμὸν τῶν ψυχικῶν αὐτῶν γεγονότων ἀπὸ τὰς ἐκφράσεις των, πάντα χαρακτηρισμὸν τῶν πρώτων μὲν ὡς «ἐσωτερικοῦ», τῶν δευτέρων δὲ ὡς «ἐξωτερικοῦ» τινος. 2) Συλλαμβάνοντες τὴν ἐκφρασὴν τοῦ ἄλλου, συλλαμβάνομεν πολλάκις ὄχι σημεῖόν τι ἀπλῶς, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ τούτου τοῦ κυματισμοῦ τοῦ συγκινητικῆς τὴν συγκίνησιν τοῦ ἄλλου. Διὰ τῆς ὁμιλίας ἀνθρώπου τινὸς δυνάμεθα νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὴν ψυχὴν τούτου. Ἐπ' αὐτοῦ στηρίζεται κατὰ πολὺ ἡ ἀνυπολόγιστος ἀξία, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὸν Μόνον ἢ πρὸς αὐτὸν ὁμιλία τοῦ Ἐνός. Διὰ τῆς ὁμιλίας ταύτης ὁ Μόνος θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ συλλάβῃ ὅ,τι ἔχει τὴν μεγαλυτέραν δι' αὐτὸν σημασίαν: τὴν ψυχικὴν ἀπὸ τοῦ Ἐνός ἀπόστασιν του. Αἱ πρὸς τὸν Μόνον ψυχικαὶ προσεγγίσεις ἢ αἱ ἀπ' αὐτοῦ ἀπομακρύνσεις τοῦ Ἐνός σημαίνουν τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν τοῦ Μόνου, τὸν πόνον του ἢ τὴν χαρὰν του, τὴν ἐλπίδα ἢ τὴν ἀπελπισίαν του, τὴν ἀγωνίαν ἢ τὴν ἀνακούφισιν του, τὴν ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀγῶνός του. Τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ ἀγῶνος τούτου κανονίζει ὁ Μόνος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν λόγῳ προσεγγίσεων ἢ ἀπομακρύνσεων. Αὗται τὸν προτρέπουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἢ τὸν ὠθοῦν εἰς ὀπισθοχώρησιν. Ἄλλοτε ἀποτελοῦν τὴν ἀμοιβὴν τῶν κόπων του, ἄλλοτε τοῦ δεικνύουν, ὅτι ματαιοπονεῖ ἀγωνιζόμενος. Ὁρισμένη τέλος προσέγγις τοῦ φέρει καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν λύτρωσιν. — Ἄν ὁ Μόνος ἠδύνατο νὰ βλέπῃ μὲ καθαρότητα καὶ βεβαιότητα τὴν ἐκάστοτε ψυχικὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν τοῦ Ἐνός μέσῳ τῆς ὁμιλίας τούτου, ὁ ἐνδιαφέρων ἡμᾶς ἀγὼν θὰ ἦτο ὀλιγώτερον σκληρός. Τὸ σῶμα ὁμῶς δὲν εἶναι πάντοτε «σῆμα» τῆς ψυχῆς.

Τὸ σῶμα ἀποτελεῖ καὶ προσωπεῖον τῆς ψυχῆς. Τὸ σῶμα καλύπτει τὴν ψυχὴν. Κρύπτει τις τὸν ἐσωτερικὸν του κόσμον ὀπισθεν τοῦ σώ-

1) Wilhelm, Stock. Das Sich - Aussprechen eis Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie, 7 Jahrg. Heft 4. σελ. 391.

2) Theodor Litt, Individuum und Gemeinschaft, σελ. 96 καὶ ἑπ.

ματος — ἂν καὶ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον εἰς ὁρισμένας περιπτώσεις ἐκφράσεων μὴ ἐξουσιαζομένων ἀπὸ τὴν βούλησιν — καὶ ψεύδεται δι' αὐτοῦ. Μελετῶν ὁ Georges Dumas¹⁾ τοὺς κοινωνικοὺς ὅρους τῆς ἐκφράσεως, παρατηρεῖ, ὅτι «ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν, τὴν φυσιολογίαν ἢ τὴν μηχανικὴν, αἱ πλεῖσται τῶν ἐκφράσεων ἔχουν καταστῆ κατὰ τοῦτο γλῶσσαι, καθ' ὅτι χρησιμοποιοῦμεν αὐτὰς ἀκαταπαύστως εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν διὰ νὰ ἐκφράσωμεν μὲ δύναντιν συναισθήματα, τὰ ὅποια οὐδόλως αἰσθανόμεθα ἢ δὲν αἰσθανόμεθα παρὰ ἀσθενῶς». — Ψευδόμεθα ὁσάκις διὰ σημείων ἐξωτερικῶν ἀπατῶμεν τὸν ἄλλον ὡς πρὸς τὸ ἐσωτερικόν μας.²⁾ Διὰ τῆς ὁμιλίας μας δυνάμεθα νὰ δεῖξωμεν εἰς τὸν ἄλλον, ὅτι αἰσθανόμεθα καὶ θέλομεν ὅ,τι δὲν αἰσθανόμεθα καὶ δὲν θέλομεν, — ὅτι πιστεύομεν εἰς ὅ,τι δὲν πιστεύομεν. Ἄφ' ἧς στιγμῆς ἐμφανίζεται ἡ γλῶσσα, ὡς ὠρίσαμεν αὐτὴν ἀνωτέρω, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐμφανίζονται γλωσσικὰ σύμβολα ἰσχύοντα γενικῶς καὶ χάριν οἰουδήποτε καὶ πρὸς οἰουδήποτε σκοπὸν, γεννᾶται καὶ ἡ δυνατότης τοῦ ψεύδους.³⁾ Ἐφ' ὅσον τὰ σημεῖα—λέξεις, ἐκφραστικαὶ κινήσεις, ἤχη—τὰ σημαίνοντα «ἀγαπῶ», «πιστεύω», «θέλω» εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τόσον τοῦ ἀγαπῶντος, τοῦ πιστεύοντος, τοῦ θέλοντος, ὅσον καὶ τοῦ μὴ ἀγαπῶντος, τοῦ μὴ πιστεύοντος, τοῦ μὴ θέλοντος, διατὶ δὲν θὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ἀπὸ τὸν δεύτερον, ὁσάκις οὗτος ἔχει συμφέρον πρὸς τοῦτο, θὰ αἰσθανθῆ ἡδονὴν δι' αὐτοῦ, ὁσάκις κοινωνικὴ τις ἐπιταγὴ ἢ καὶ ἠθικός τις κανὼν τοῦ τὸ ἐπιβάλλουν; Δὲν ἔχομεν μόνον τὴν ἰκανότητα τοῦ ψεύδους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάγκην του.—Πολὺ σπανίως δεικνύομεν εἰς τὸν ἄλλον τὴν ἐσωτερικὴν πρὸς αὐτὸν διάθεσίν μας. Εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν μας ἡ ὁμιλία μας διαρκῶς ἀπατᾷ τὸν ἄλλον ὡς πρὸς τὸ ἐσωτερικόν μας—χωρὶς κἂν νὰ ἔχωμεν συνήθως συνείδησιν τούτου, χωρὶς κἂν νὰ θέλωμεν, νὰ γνωρίζωμεν τοῦτο. Αἱ πλήρως ἀψευδεῖς ἐκφράσεις, αἱ πηγάζουσαι αὐθορμήτως ἐκ τῆς ψυχῆς, εἶναι σπάνιαι. Σπάνιον ὅμως εἶναι καὶ τὸ πλήρως συνειδητὸν ψεῦδος, ἢ ἠθελημένη καὶ σκόπιμος

1) Georges Dumas, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 638 καὶ ἐπ.

2) Πρβλ. Georg Simmel, Soziologie, σελ. 259 καὶ ἐπ.

3) Πρβλ. Oswald Spengler, Der Untergang des Abendlandes, τόμ. Β', σελ. 162.

χρησιμοποίησις γλωσσικοῦ τινος συμβόλου πρὸς ἑξαπατήσιν τοῦ ἄλλου. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμιλοῦντες, ψευδόμεθα αὐτομάτως, — ἂν ἐπιτρέπεται νὰ ὀνομάσωμεν ψεῦδος κίνησίν μας αὐτόματον, ἀκουσίαν. Πολὺ ὀλίγα ἔκ τῶν ἐνδείξεων συμπαθείας, πολὺ ὀλίγα ἔκ τῶν φιλικῶν μειδιαμάτων καὶ βλεμμάτων, τὰ ὅποια μᾶς ἀπευθύνουν οἱ πέριξ μας, ἀπορρέουν ἔκ συμπαθείας, οἷα ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν. Τὰ πλεῖστα ἔξ αὐτῶν δὲν εἶναι παρὰ αὐτόματοι φιλοφρονήσεις, σημαίνουσαι τόσον ὀλίγον συμπάθειαν, ὅσον καὶ τὰ πλεῖστα τῶν «πῶς εἴσθε», τῶν «χαίρετε» ἢ τῶν «ἐχάρην πολὺ πού σᾶς εἶδα», διὰ τῶν ὁποίων ἀρχίζομεν ἢ τελειώνομεν τὴν συνομιλίαν.¹⁾ Τὰ πλεῖστα τῶν πρὸς ἡμᾶς μειδιαμάτων συμπαθείας εἶναι ἐξωτερικώτερα καὶ αὐτοῦ τοῦ «ἐξωτερικοῦ» τοῦ μειδιῶντος. Διότι ὅπως δὲν εἶναι ἔξ ἴσου «ἐξωτερικά» τὰ σημεῖα τὰ ἀποτελοῦντα γνησίας ἐκφράσεις τῆς ψυχῆς μας πρὸς τὰ στηριζόμενα ἐπὶ τῆς βουλήσεώς μας ἀπλῶς, οὕτω καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα δὲν εἶναι τόσον ἐξωτερικά, ὅσον ἐκεῖνα, τὰ ὅποια οὐδὲ κἂν πρὸς τὴν βούλησίν μας συνδέονται.—Πᾶσα ὁμιλία ἄλλου, τὸ κύριον νόημα τῆς ὁποίας ἔγκειται εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐσωτερικότητος ἢ ἐξωτερικότητός της, (τοιαύτη δὲ εἶναι πάντοτε ἢ πρὸς τὸν Μόνον ὁμιλία τοῦ Ἐνός), ἀποτελεῖ δύσλυτον αἶνιγμα. Εἰς συγχαρητήριοι π.χ. ὁμιλίαν αἱ λέξεις «τὰ ἐγκάρδια συγχαρητήριά μου», τὸ σφίξιμον τῆς χειρὸς καὶ αἱ ἄλλαι συνοδεύουσαι ταῦτα συγχαρητήριοι ἐκφράσεις εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀποτελοῦν εἰμὴ τυπικὴν καὶ καθαρῶς ἐξωτερικὴν φιλοφρόνησιν, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ πηγάζουν καὶ ἔξ αὐτοῦ τοῦ βίθους τῆς ψυχῆς τοῦ συγχαίροντος. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνατοτήτων εἶναι πιθαναὶ πλεῖσται ἀποχρώσεις δυνατῆς τῶν συγχαρητηρίων τοῦ ἄλλου σημασίας. Πῶς θὰ δυνηθῶμεν νὰ συλλάβωμεν τὸ πραγματικὸν καὶ ἀκριβὲς νόημα παρομοίας τινὸς ὁμιλίας; — Διαιρκῶς παρερχόμεθα πρὸ τοιούτων αἰνιγμάτων ἀνύποπτοι τῆς αἰνιγματικότητός των ἢ ἀδια-

1) Τὰς φιλοφρονήσεις, αἱ ὅποια ἀποτελοῦν τὸ «μόνιμον πλαίσιον τῆς συνομιλίας» κατὰ τὸν Gabriel Tarde (*L'Opinion et la foule*, 4η ἔκδ., 1922, σελ. 89), ἐξήτασε καὶ ὁ Herbert Spencer εἰς τὸ περὶ ἐθιμοτυπίας κεφάλαιον τῆς «Κοινωνιολογίας» του (*Principes de Sociologie*, γαλλικὴ μετάφρ. Cazeille, Τόμ. Γ', 1883, § 396, σελ. 203 καὶ ἐπ.) Περὶ καὶ Π. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ Κριτικὴ τῶν Κοινωνιολογικῶν Θεωριῶν, Μέρος Α', Τεῦχος Α', § 60, σελ. 173 καὶ ἐπ.

φοροῦντες δι' αὐτήν. Ἡ λύσις των οὐδὲν θὰ ἐσήμαινε διὰ τὴν ὑπαρξίν μας. Καθ' ὄρισμένας ὅμως περιπτώσεις, ὅταν ἀκριβῶς ἐκ τῆς λύσεώς των ἐξαρτᾶται αὐτὸς οὗτος ὁ ἀγὼν πρὸς λύτρωσίν μας, αὐτὴ αὕτη ἡ σωτηρία μας, τότε δοκιμάζομεν τὴν σκληρότητα τῆς αἰνιγματικότητός των, τὸν πόνον, τὸν ὁποῖον προκαλεῖ ἡ ἀδυναμία μας, ὅπως εἰσδύσωμεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἄλλου.

Ἄν εὐρισκόμενοι πρὸ τῆς ὁμιλίας ἑνὸς ἐκ τῶν πολλῶν δι' ἡμᾶς, βλέπομεν αὐτὸν ὡς ἐνιαῖόν τι ὅλον, διὰ τὸν Μόνον ὁ ὁμιλῶν εἷς εἶναι χωρισμένος εἰς «ἐξωτερικόν» καὶ «ἐσωτερικόν» τι. «Ἄχ! πῶς νὰ μᾶθω αὐτὸ, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἐκεῖ, ὅπισθεν τῶν ὀφθαλμῶν σου, ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἐγκεφάλου, ὅπου δὲν θὰ εἰσέλθω ποτέ;»¹⁾ εἶναι ἡ κραυγὴ ὀρισμένου τινὸς μόνου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ τυπικὴ κραυγὴ παντὸς Μόνου εὐρισκομένου πρὸ τοῦ Ἐνός. Ὁ Μόνος δὲν ἴσταται παθητικὸς πρὸ τοῦ ὁμιλοῦντος πρὸς αὐτὸν Ἐνός. Ἡ ὑπὸ τοῦ Μόνου παρακολούθησις τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμιλίας τοῦ Ἐνός ἀποτελεῖ ἓν τῶν σκληροτέρων μερῶν τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς ἀγῶνος. Ὁ Μόνος πρέπει νὰ συλλάβῃ τὴν ἀκριβῆ ψυχικὴν ἀπόστασιν, ἡ ὁποία τὸν χωρίζει ἀπὸ τὸν Ἐνα. Πρὸς τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἐνός μέσῳ τοῦ σώματος τούτου — ἴσως δὲ καὶ μέσῳ τοῦ προσώπειου του. Πρέπει νὰ λύσῃ τὸ αἶνιγμα τῆς ὁμιλίας τοῦ Ἐνός. — Ἡ λύσις τούτου δὲν εἶναι εἰς πάντα πάντοτε ἀδύνατος. Πολλάκις μάλιστα οὔτε δυσχερὴς κἄν. Ὁ δεικνύων συμπάθειαν πρὸς ἄλλον τινὰ δι' αὐτομάτου μειδιάματος εὐγενείας, σημείου, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ πηγάζῃ καὶ ἐξ αὐτῆς ἔτι τῆς καρδίας του, δεικνύει δι' ἄλλης συγχρόνου του ἐκφράσεως τὸ ἀληθὲς νόημα τοῦ μειδιάματός του. Ὁ ψευδόμενος διὰ λέξεων,

1) Edouard Estaimié, Solitudes, σελ. 139. — «Ἡ ὁμιλία μιᾶς ἀγαπημένης γυναικὸς (τῆς Μιᾶς)», παρατηρεῖ ἄλλος Μόνος, «ὁμοιάζει εἰς ἔδαφος καλυπτον ὑπόγειον καὶ ἐπικίνδυνον ὕδωρ· ἀνά πᾶσαν στιγμὴν αἰσθάνεται τις ὅπισθεν τῶν λέξεων τὴν παρουσίαν, τὸ διαπεραστικὸν ψῦχος ἑνὸς ἀοράτου ὑδατίνου στρώματος· ἐδῶ καὶ ἐκεῖ παρατηρεῖ τις τὴν δολίαν του διίδρωσιν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μένει κρυμμένον». Marcel Proust, A la Recherche du Temps Perdu, Τόμ. V, Sodome et Gomorrhe, II ***, 76ῃ ἔκδοσις, σελ. 83.

κατὰ τὸν Oswald Spengler,¹⁾ προδίδεται ἀπὸ τὰς κινήσεις του, εἰς τὰς ὁποίας δὲν δίδει προσοχὴν, ὁ δὲ καὶ διὰ τῶν κινήσεων ψευδόμενος προδίδεται ἀπὸ τὸ ὕφος του. Ὑπάρχουν παλμοί, ἀποχρώσεις εἰλικρινείας, τὰς ὁποίας πολὺν δυσκόλως δύναται τις νὰ ὑποκριθῆ. Ὑπάρχουν σημεῖα ψεύδους, τὰ ὁποία πολὺν δυσκόλως δύναται τις νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τοῦ προσώπου του. Τὸ αἶνιγμα τῆς εἰλικρινείας ὁμιλίας τινὸς φυσικὸν εἶναι νὰ μὴ βασανίσῃ ἐπὶ πολὺ παρατηρητήν, ὅστις δὲν ἐξαρτᾶ τὴν ὑπαρξίν του ἐκ τῆς λύσεως τὴν ὁποίαν θὰ δώσῃ εἰς αὐτό. Ὁ τοιοῦτος παρατηρητὴς δὲν θὰ ἀργήσῃ νὰ συλλάβῃ τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ θεωρήσῃ ἀποκαλυπτικὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὁμιλοῦντος. Τὸ σημεῖον τοῦτο, εἴτε σημεῖον ψεύδους εἶναι εἴτε σημεῖον εἰλικρινείας, δὲν πρόκειται νὰ σημάνῃ συγχρόνως καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἢ τὸν πόνον τοῦ δεχομένου αὐτό. Καὶ ἂν ἀκόμη οὕτως ἀναθεωρήσῃ τὴν δοθεῖσαν λύσιν—διὰ δευτέραν ἢ καὶ τρίτην φορὰν—οὐδεμία βαθυτέρα ἐσωτερικὴ ἀνάγκη θὰ ὤθῃσιν αὐτὸν εἰς διαρκῆ, ἐπίμονον καὶ πάντοτε ἄκαρπον ἐπανεξέτασιν τοῦ αἰνίγματος. Ἐκ τῆς λύσεως ὅμως, τὴν ὁποίαν θὰ δώσῃ ὁ Μόνος εἰς τὸ αἶνιγμα ὁρισμένων ὁμιλιῶν τοῦ Ἐνός, ἐξαρτᾶται αὐτὴ αὕτη ἢ ψυχικὴ του λύτρωσις, ὥστε νὰ δύναται νὰ τὴν στηρίξῃ ἐπὶ θεμελίων, διὰ τὴν στερεότητα τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιος.—Ἄλλ' εἶναι δυνατὴ διὰ τὸν Μόνον ἢ ἐπίτευξις τοιαύτης τινὸς βεβαιότητος;

Ὁ ἐπιδιώκων τὴν γνησίαν λύτρωσιν τοῦ Μόνου, ὁ μὴ θέλων νὰ στηρίξῃ ταύτην ἐπὶ αὐταπάτης, ἴσταται πρὸς τῆς ὁμιλίας τοῦ Ἐνός πλήρης δυσπιστίας. Δυσπιστίας ὄχι μόνον πρὸς τὴν εἰλικρινείαν τοῦ Ἐνός, ἀλλὰ πρὸ παντὸς πρὸς τὴν ἰδίαν του διεισδυτικότητα εἰς τὴν ὁμιλίαν τούτου. Τί βεβαιώνει τὸν Μόνον, ὅτι τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον εἶδεν εἰς τὴν ἐν λόγῳ ὁμιλίαν ὑπάρχει πράγματι ἐν αὐτῇ καὶ ὅτι δὲν τῆς τὸ προσέδωκεν αὐτὸς ὁ ἴδιος εἴτε διότι τὸ ἐπεθύμει πολὺν εἴτε διότι τὸ ἐφοβεῖτο πολὺν; Ὅλοι γνωρίζομεν, ὅτι, ὅταν ποθῶμεν κἄτι μὲ δύναμιν, καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ λογικὸν μας συνεργεῖ διὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἴδωμεν, ἔστω καὶ αὐταπατῶντες ἡμᾶς αὐτούς, τὴν πραγματοποιήσιν

1) Oswald Spengler ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 161.

του. Ἡ δυσπιστία τοῦ Μόνου δὲν εἶναι ἀστήρικτος. Εἰς τὸν ἔρωτα π.χ.—εἶναι στενή δὲ ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς μονώσεως—τὸ φαινόμενον τὸ ὀνομασθὲν ἀπὸ τὸν Stendhal¹⁾ «δευτέρα cristallisation»²⁾ οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ διαρκῆς καὶ ἐπίμονος προσπάθεια αὐταπάτης τοῦ ἐρῶντος. Οὗτος προσπαθεῖ δι' ὅλων τῶν μέσων, πρὸ παντὸς δὲ διὰ συλλογισμῶν, νὰ πείσῃ ἑαυτόν, ὅτι ἀνταγαπᾶται. Καὶ ἐκτὸς ὅμως τοῦ ἔρωτος, ὅπουδήποτε συναντῶμεν Μόνον πρὸ Ἐνός, συναντῶμεν καὶ cristallisation παρομοίαν πρὸς τὴν ἀνωτέραν. Πᾶς Μόνος προσπαθεῖ νὰ πείσῃ ἑαυτόν, ὅτι ὁ Εἷς εἶναι ψυχικῶς πλησίον του, τὸν πλησιάζει, θὰ τὸν πλησιάσῃ. Ἐνθυμηθῶμεν τὸν «père Goriot» τοῦ Balzac,—ἓνα τῶν ζωντανωτέρων μόνων τῆς λογοτεχνίας—πρὸ τῶν θυγατέρων του τῶν εὐρισκομένων ψυχικῶς μακρὰν του, τῆς ψυχικῆς ὅμως προσεγγίσεως τῶν ὁποίων ἔχει τόσην ἀνάγκην. Πῶς ὁ πατήρ νὰ μὴ ἴδῃ ὀπισθεν τῆς ψυχρᾶς πρὸς αὐτὸν συμπεριφορᾶς τῶν παιδιῶν του τὴν δι' αὐτὸν στοργήν των, ἐφ' ὅσον ἄνευ τῆς θερμότητός της δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ; «Τὸ ξεύρει», λέγει, ὅτι αἱ κόραι του τὸν ἀγαποῦν, «τὸ ξεύρει», ἔστω καὶ ἂν ἔξωτερικὰ σημεῖα δεικνύουν τὸ ἐναντίον. Ἄν οἱ πολλοὶ δὲν θὰ ἔβλεπον ὅτι αὐτὸς βλέπει εἰς τὰς καρδίας τῶν θυγατέρων του—(ἐπὶ τίνος ἄλλης πίστεως θὰ ἠδύνατο νὰ στηρίξῃ τὴν αὐταπάτην του;)—, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ πολλοὶ στεροῦνται τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἔχει αὐτός, ὁ πατήρ. Διότι ὁ «πατήρ», κατὰ τὸν père Goriot, «εἶναι εἰς τὰ τέκνα του ὅτι ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους: φθάνει μέχρι τοῦ βάθους τῶν καρδιῶν καὶ κρίνει τὰς προθέσεις».³⁾—Πολλάκις ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν πραγματοποίησιν τοῦ πόθου μας μὲ ἀνοικτοὺς ὀφθαλμοὺς, γεννᾶται ἐντὸς ἡμῶν ἡ πίστις, ὅτι μὲ κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς ἢ διεισδυτικότης μας πολλαπλασιάζεται.

Ἄπὸ τοῦ κινδύνου τῆς αὐταπάτης, τὸν ὁποῖον διαρκῶς διατρέχει ὁ Μόνος ὁ προσπαθῶν νὰ συλλάβῃ τὴν πρὸς αὐτὸν ὀμιλίαν τοῦ Ἐνός,

1) Πρὸβλ. Stendhal, De l'Amour, chapitre II (ἔκδ. Garnier σελ. 24).

2) Τὴν ὀνομασίαν ταύτην δέχεται καὶ ὁ G. Dumas εἰς G. Dumas, Traité de Psychologie, τόμ. Β', σελ. 247.

3) Balzac, Le Père Goriot, (ἔκδ. Plon) σελ. 119.

προφυλάσσει ἢ πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἢ πρὸς τὸν ἄλλον δυσπιστία. Ὅ,τι γεννᾷ ἐντὸς τοῦ Μόνου ἢ ἀνάγκη τῆς λυτρώσεως ἐκ τῆς μονώσεως, τείνει νὰ τὸ ἐξαφανίσῃ ἢ δυσπιστία, ἢ ὁποῖα ἐξ ἄλλου προεκλήθη ἐκ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου ὅ,τι γεννᾷ ἢ δυσπιστία,—ἐκ τῆς ὁποίας οὐδεμία λύτρωσις δύναται ἀμέσως νὰ πηγᾷσῃ,—τείνει νὰ τὸ ἐξαφανίσῃ ὁ πόθος τῆς ἀπελευθερώσεως. Ἄν οὗτος μᾶς κάμνη νὰ στηριζώμεν ἐλπίδας ἐπὶ ἀνυπάρκτων ἢ σαθρῶν βάσεων, ἢ δυσπιστία διαλύει πολλάκις διὰ τοὺς ὀφθαλμούς μας καὶ αὐτὰς τὰς στερεωτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας βάσεις. Γνωρίζει πολὺ καλῶς ὁ Μόνος τὸ μαρτύριον τῆς πλήρους ἀδυναμίας του νὰ δώσῃ τελειωτικὴν τινα λύσιν εἰς τὸ αἶνιγμα τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμιλίας τοῦ Ἐνός. Ἄν ὁ φόβος τῆς αὐταπάτης καθιστᾷ εἰς αὐτὸν ἀβεβαίαν πᾶσαν εὐμενῆ, ὁ πόνος καθιστᾷ ἀφόρητον πᾶσαν δυσμενῆ δι' αὐτὸν λύσιν. Πῶς εἶναι δυνατόν εἰς τὸν Μόνον τὸν διαβλέποντα μέσῳ τῆς ὁμιλίας τοῦ Ἐνός τὸ μάταιον τῶν προσπαθειῶν του πρὸς προσέγγισιν τοῦ ἄλλου, νὰ δεχθῆ τὴν ἐντύπωσιν του ταύτην ὡς τελειωτικὴν καὶ ἀναμφισβήτητον; 1) Διὰ νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ συνεχίσῃ τὸν ἀγῶνα πρέπει νὰ μὴ πιστεύσῃ ἀπολύτως εἰς τὴν ὀρθότητά της. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διείδεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἐνός πρέπει νὰ μείνῃ ἀβέβαιον. Ὁ Μόνος πρέπει νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν νίκην διὰ ν' ἀγωνισθῆ. Πρέπει ὅμως ἀφ' ἑτέρου καὶ νὰ συλλάβῃ μὲ βεβαιότητα τὴν πραγματικὴν καὶ ἀκριβῆ ἀπόστασιν του ἀπὸ τοῦ Ἐνός. Ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἀγὼν τοῦ Μόνου ἔχουν ἀνάγκη τῆς ἐν λόγῳ συλλήψεως. «᾽Ω, ἂν εἶχον μόνον τὴν βεβαιότητα!» εἶναι ἡ κραυγὴ τοῦ πρὸ τοῦ Ἐνός Μόνου — ὅπως καὶ τοῦ Ὁθέλλου. «Ἀποδείξιν!» ζητεῖ καὶ ἐκεῖνος ὅπως καὶ ὁ ἥρωας τοῦ Σαιξπήρου. Ἐν τούτοις ἢ κατάφασις, τὴν ὁποῖαν ὁ Μόνος ἔχει ἀνάγκη νὰ ἴδῃ εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ ἄλλου, ἢ ἐκ τῆς καρδίας κατάφασις τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητός του ἐκ μέρους τοῦ Ἐνός, ἀνήκει εἰς πραγματικότητα, τὴν ὁποῖαν διὰ νὰ συλλάβῃ τις μὲ βεβαιότητα, πρέπει νὰ παύσῃ νὰ ζητῆ ἀποδείξεις, νὰ παύσῃ νὰ ἔχῃ ἀνάγκη αὐτῶν. Εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ βαθεῖα τραγικό-

1) Ὅταν ὁ P è r e G o r i o t δὲν δύναται πλέον ν' ἀποφύγῃ αὐταπατώμενος ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι αἱ κόραι του δὲν τὸν ἀγαποῦν ὡς αὐτὸς ποθεῖ, ὁμολογεῖ, ὅτι ἀπὸ ἐτῶν «ἐγνώριζε» τοῦτο, ὅτι τὸ «ἔλεγε κάποτε εἰς τὸν ἑαυτὸν του», ἀλλ' ὅτι δὲν ἐτόλμα νὰ τὸ πιστεύσῃ. B a l z a c, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 233.

της ἐκείνης τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀγῶνος τοῦ Μόνου, τὴν ὁποίαν ἔχομεν τώρα πρὸ ὀφθαλμῶν. Ἐκεῖνο ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον προφυλάσσει τὸν Μόνον ἀπὸ τῆς αὐταπάτης, ἀπὸ τῆς μὴ γνησίας λυτρώσεως: ἡ δυσπιστία, ἀπομακρύνει τοῦτον καὶ ἀπὸ τῆς γνησίας λυτρώσεως. Μόνον ὁ πιστεύων δύναται νὰ συλλάβῃ νοήματα ὁμιλίας ἄλλου τινὸς ἀποτελοῦντα κατάφασιν, οἷα ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ζητεῖ ὁ Μόνος ἀπὸ τὸν Ἐνα. Τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, — ἡ ἐνδιαφέρουσα δὲ ἡμᾶς κατάφασις, ὡς πηγάζουσα ἐκ τῆς «καρδίας» (εἰς τὴν εἰδικὴν πάντοτε ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν ἐδώσαμεν εἰς τὴν λέξιν ταύτην), εἶναι καὶ τὸ καθαρῶς καὶ ἀπολύτως ἀτομικόν, — τὸ ὑπεράνω τοῦ λόγου κείμενον διαλύεται πρὸ τῆς δυσπιστίας. Τὸ θεῖον ἀποκαλύπτεται μόνον εἰς τὸν πιστόν. Μόνον ὁ πιστεύων εἰς ἑαυτὸν δύναται νὰ θαυμάσῃ τὸ ἴδιον θαῦμα. Μόνον ὁ πιστεύων εἰς τὸν ἄλλον¹⁾ δύναται νὰ θαυμάσῃ τὸ θαῦμα τοῦ ἄλλου. Τὸ δὲ ἀπολύτως ἀτομικόν εἶναι θαῦμα. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν κατάφασιν, τὴν ὁποίαν, ζητεῖ ὁ Μόνος ἀπὸ τὸν Ἐνα, δὲν δύναται νὰ διαισθανθῇ ὁ πρῶτος μέσῳ τῆς ὁμιλίας τοῦ δευτέρου παρὰ καθ' ὅσον πιστεύει εἰς τὸν ἄλλον καὶ πιστεύει εἰς ἑαυτόν. Τὸ δι' ἡμᾶς θεῖον τοῦ ἄλλου εἶναι καὶ ἰδικόν μας θεῖον, ἐφ' ὅσον ἡ σύλληψις του ὡς δημιουργία τοῦ συλλαμβάνοντος ἀποτελεῖ καὶ ἴδιον τοῦ συλλαμβάνοντος θαῦμα. Μόνον ὁ φέρων ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν δημιουργίας θαύματος εἶναι δυνατὸν νὰ λυτρωθῇ γνησίως. Τοιαύτην δὲ δύναμιν δίδει μόνον ἡ πίστις. Οἰαδήποτε εὐπιστία ἢ δυσπιστία,²⁾ δυναμένη νὰ κινηθῇ μόνον ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων

1) Ἡ πίστις μας πρὸς ἄλλον τινά, κειμένη πέραν τῆς γνώσεως ἢ ἀγνοίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ κοινωνικὴ ἐμπιστοσύνη ἢ δυσπιστία, ἀνῆκει κατὰ τὸν G. S i m m e l (Soziologie, σελ. 263) εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Πιστεύομεν εἰς τὸν ἄλλον, ὅπως εἰς τὸν Θεόν, οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἀποδείξεων—αἱ «ἀποδείξεις περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ» εἶναι ἀπλῶς ἢ «ἐκ τῶν ὑστέρων δικαίωσις» ἢ «ἡ διανοητικὴ ἀντανάκλασις» συναισθηματικοῦ τινος,—ἀλλὰ καὶ παρὰ τὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀναξιότητος τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον πιστεύομεν. Τὴν πίστιν ὁμως ταύτην, κατὰ τὸν S i m m e l πάντοτε, δὲν ἀπαντῶμεν ἐν πλήρως καθαρᾷ μορφῇ παρὰ μόνον εἰς τὴν θρησκείαν.—Ἴδου καὶ ἄλλος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ὡς Εἷς ἀποτελεῖ τὸν πληρέστερον καὶ γνησιώτερον ἐκ τῆς ψυχικῆς μονώσεως λυτρωτήν.

2) Περὶ τῆς πρὸς τὸν ἄλλον ἐμπιστοσύνης ἢ δυσπιστίας καὶ τῆς κινήσεώς των ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς καθημερινῆς ζωῆς πρβλ. καὶ G e o r g S i m m e l ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 263.

τῆς καθημερινῆς ζωῆς, μᾶς κρατεῖ δεσμευμένους μακρὰν τοῦ θαύματος.) Ἡ γνησία ὁμῶς πίστις μᾶς εἰσάγει ἐντὸς τοῦ πέραν τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος κειμένου, ὅπου δύναται ν' ἀποκαλυφθῆ εἰς τὸν Μόνον καὶ ἡ «ἐγκάρδιος» ἐκείνη κατάφασις, ἡ σημαίνουσα ὅτι οὗτος δὲν εἶναι πλέον μόνος.

1) Εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν «δὲν ὑπάρχει» πράγματι «γέφυρα ὀδηγοῦσα ἀπὸ ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπον», ὡς εἶπεν ὁ Walter Calé (Nachgelassene Schriften, 1920, σελ. 96 καὶ 97) καὶ ὡς ἔδειξεν ὁ Παν. Κανελλόπουλος (Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία § 11), στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς γνωστῆς εἰς ἡμᾶς θεωρίας του περὶ «κοινωνικοῦ» καὶ «ἀπολύτως ἀτομικοῦ». Εἰς σφαῖραν ὁμῶς πέραν τῆς καθημερινῆς ζωῆς κειμένην, εἰς σφαῖραν, ἐντὸς τῆς ὁποίας δὲν κινεῖται τις ὅπως κινεῖται ἐντὸς τοῦ καθημερινοῦ, ὑπάρχουν ὁδοὶ —ὡς παρατηρεῖ θαμβωμένος πρὸ τοῦ θαύματος καὶ αὐτὸς ὁ πρὸ ὀλίγου μὲ πόνον διαπιστῶν τὸ ἀδύνατον τῆς ψυχικῆς προσεγγίσεως τῶν ἀνθρώπων Walter Calé (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 104 καὶ 105),—ὁδοὶ, ὀδηγοῦσαι ἡμᾶς πρὸς τὸν ἄλλον, προσεγγίζουσαι ἡμᾶς ψυχικῶς πρὸς τὸν ἄλλον, τὰς ὁποίας ὁμῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν, διότι ὁ κόσμος τῶν θαυμάτων, εἰς τὸν ὅποιον αὐταὶ ἀνήκουν, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ ζητήσωμέν τι.

Was uns verbindet (λέγει ὁ Walter Calé) waltet über uns
und gleich den Blinden tasten wir die Wege.

Ein Weg, den ich nicht suchte, führt zu dir,
der in mir brannte, den mir keiner wies.

Ich ging und frag' und stehe so vor dir:

«Hier bin ich, Schwester, riefest du mich nicht?»

Du bliebest stumm: wir fühlten nur das Wunder!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελίς 7 στίχος 12ος αντί 186 γράφε 26.

Σελίς 15 στίχος 7ος αντί κλίσιν γράφε κλήσιν.